

JEZIK IN
SLOVSTVO

letnik XIX — leto 1973/74 — št. 4

Jezik in slovstvo

Letnik XIX, številka 4

Ljubljana, januar 1973/74

Časopis izhaja mesečno od oktobra do maja (8 številke)

Izdaja ga Slavistično društvo Slovenije v Ljubljani

Glavni in odgovorni urednik Matjaž Kmecl, Ljubljana, Aškerčeva 12

Uredniški odbor: Berta Golob (metodika), Breda Pogorelec (jezikoslovje), Matjaž Kmecl in Jože Koruza (slovstvena zgodovina)

Tehnični urednik Ivo Graul

Tiska AERO, kemična in grafična industrija Celje

Opremila inž. arh. Dora Vodopivec

Naročila sprejema uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Tekoči račun pri SDK 50100-678-45015

Letna naročnina 40.— din, polletna 20.— din, posamezna številka 5.— din

Za dijake in študente, ki dobivajo revijo pri poverjeniku, 20.—din

Za tujino celoletna naročnina 90.— din

Rokopise pošiljajte na naslov: Uredništvo JiS Ljubljana, Aškerčeva 12

Po mnenju Republiškega sekretariata za kulturo in prosveto, Ljubljana, št. 421-1/72 z dne 10. 1. 1973, je revija Jezik in slovstvo oproščena prometnega davka

Revijo gmotno podpira Kulturna skupnost SRS, razliko med polno in znižano ceno za dijake in študente pa krije Republiška izobraževalna skupnost SRS

Vsebina četrte številke

Razprave in članki

- 105 *F. Jakopin* Profesorju Karlu Oštirju v spomin
- 106 *Niko Rupel* Literarnozgodovinske ekskurzije po Gorenjskem
- 117 *Marijan Smolik* Slovenščina v obrednikih
- 123 *France Bezljaj* Na robu srbohrvatskega (in slovenskega) etimološkega slovarja — Neurnik ... se ne vgane (Prešeren, Krst pri Savici)
- 125 *Alenka Šivic* Bolg. **glavež** »zaroka«, mak. **glavež**, pogodba za najemno delo; »zaroka«, sh. **uglava** »dogovor, pogodba«

Zapiski, ocene in poročila

- 129 *Mate Šimundič* Janko Jurančič: Srbohrvatsko-slovenski slovar, 2. razširjena izdaja, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1972
- 132 *Božena Orožen* Slavisti na Slovaškem in Moravskem
- 136 *Janez Svoljšak* Lottehaus, »Werther« in Slovenci

Vprašali ste

- 137 *Marjana Čop* O priimku Čop
- 137 *F. Jakopin* Odgovor
- 138 *Jolka Milič* Drobnoprašnje
- 138 *Niko Prijatelj* O množici v matematiki
- 139 Pismi SDS
- 4/1 Popravka
- 4/1 V oceno smo prejeli
- 4/1 Obvestilo

PROFESORJU KARLU OŠTIRJU V SPOMIN

(13. okt. 1888 — 27. dec. 1973)

Starejši in srednji rod slovenskih filologov se bo zmeraj s posebno ljubeznijo in hvaležnostjo spominjal samosvoje in izvirne osebnosti akademskega učitelja — profesorja Oštirja; skoraj štiri desetletja (1922-59) je z dialoško neposrednostjo in mladostno zagnanostjo (v štajersko obarvani govorici) odkrival svojim slušateljem — in tistim, ki so ga srečevali, tudi pozneje, prav do zadnjih mesecev življenja — težko dostopne globine primerjalnega jezikoslovja.

V mladosti je prehodil bolečo pot polproletarskega slovenskega dijaka in študenta, ki so ga bili starši na prelomu stoletij namenili za duhovnika; iztrgal se je in se spopadel z lakoto in mrazom, samo da bi se prebil skozi jezikoslovne študije, katerim se je do kraja zapisal že v zgodnjih gimnazijskih klopeh v Celju in v Mariboru: v jezikoslovju je videl osrednje vprašanje človeške biti, njenega razvoja in zgodovine, in mu posvetil vse svoje dolgo življenje, svoj kritični um, srce in iščočo strast.

Po uspešno opravljenih študijah v Gradcu in na Dunaju, po razširitvi jezikoslovnih obzorij v Petrogradu in v Londonu, in po prvih razpravah v mednarodnih jezikoslovnih časopisih so profesorju Oštirju indoevropski okviru postali pretesni; vse svoje gigantsko znanje in neznansko moč asociacij in kombinatorike je usmeril v odgrinjanje predindoevropskih (alarodskih, jafetitskih) jezikovnih prvin in plasti na Balkanu in v širšem Sredozemlju; temu območju so veljale skoraj vse njegove razprave — redkobesedna, a semantično nabita jezikoslovna poezija. V zvezi s tem si je poskušal približati in razjasniti zapleteno ozvezdje kavkaških jezikov, od katerih se ni ločil do zadnjega.

Profesor Oštir je bil nenavadna sinteza kmečkega rodu in duhovno do skrajnih meja izbrušenega in razgibanega razumnika v najčistejšem pomenu, v slovensko zemljo trdno vraščenega učenjaka in svetovljana brez vsakršnih konvencionalnih miselnih plašnic; zapisal se je v seznam znamenitih Slovencev.

F. Jakopin

Niko Rupel

Radovljica

LITERARNOZGODOVINSKE EKSURZIJE PO GORENJSKEM

I. Radovljica z okolico

V tem starodavnem mestu, ki se dviga nad sotočjem Save Dolinke in Save Bohinjke, naj najprej opozorim na rojstno hišo *Antona Tomaža Linharta**, prvega slovenskega dramatika in zgodovinarja. Hiša stoji v ožini ob vstopu v stari del mesta. Opazimo jo takoj, saj jo spoznamo po spominski plošči. Ta nam pove, da se je Linhart rodil tu 11. decembra 1756. Kot je znano, mu je bil oče moravski Čeh, po poklicu nogavičar, mati pa domačinka iz ugledne meščanske hiše. Ker je bila družina velika, je naš dramatik še kot otrok lahko opazoval razlike v življenju ljudi, zlasti meščanov, okoliških kmetov ter grajske gospode. Čeprav je po šolanju v domačem kraju Radovljico zapustil, so mu mladostna spoznanja v marsičem pomagala pri njegovem kasnejšem literarnem delu.

Ko stopimo na trg, danes imenovan po Linhartu, zagledamo na desni spomenik Josipini Hočevarjevi, radovljiški rojakinji in dobrotnici. Spomenik je delo Jožefa Pavlina, podobarja v Radovljici, ki je izdelal tudi nagrobnik pesniku Antonu Medvedu na Žalah v Kamniku.

V najvišji stavbi na trgu — v graščini — njeno pročelje krasijo številne štukature — je v prvem nadstropju lepo urejen čebelarški muzej, edini v državi ter eden redkih na svetu te vrste. V njem so razstavljene poleg ostalih eksponatov številne panjske končnice. Te so zanimive zlasti za ljubitelje ljudske umetnosti, saj so na njih upodobljeni motivi, ki jih srečujemo v slovenskem ljudskem slovstvu.

Opozorim naj še na prizadevanja kulturnih delavcev, ki nameravajo v kratkem v graščini urediti tudi Linhartovo spominsko sobo.

Ker je mesto v dolgih stoletjih spreminjalo svojo podobo, zlasti še po požaru leta 1835, bi težko ugotavljali posamezne podrobnosti. Kljub temu pa si je vredno ogledati nekaj hiš na mestnem trgu, gotško cerkev s fresko sv. Krištofa na pročelju itd.*

V Radovljici so se rodili še nekateri pomembnejši možje. Tako *Peter Kupljenik*, protestantski pridigar in Trubarjev pristaš (r. okr. 1520-30, u. v tujini po l. 1590). Živel je nekaj let v Kropi, pridigal v Lescah in Begunjah. V Radovljici je imel okrog 1580 celo svojo hišo.

Radovljičan je bil tudi *Fran Hlavka*, po poklicu časnikar (r. 1853, u. v Lj. 1882), ki je bil od 1878 korektor v Narodni tiskarni v Ljubljani in je z dopisi sodeloval pri SN ter kot urednik nadomeščal obbolelega Josipa Jurčiča.

* Za zelo znane književnike navajam le skope podatke.

* Kogar zanimajo podrobnejši podatki o razvoju mesta, mu svetujem razpravo dr. Ceneta Avgušтина: Naselbinski razvoj Radovljice, Snovanja (priloga Glasa), leto VI, št. 6.

Leta 1898 se je rodil v tem mestu *Vlado Rojec*, šolnik, publicist in urednik. Pisal je pesmi, črtice ter napisal mladinsko igro *Prstan*.

Omeniti velja še *Antona Fistra* (Füster), politika, rojenega 1808 v Radovljici, zanimivo osebnost svojega časa. Kot teolog in filozof je služboval v Ljubljani in Trstu ter postal celo profesor pedagogike na dunajski filozofski univerzi. Družil se je z Matijo Čopom in Francetom Prešernom. Ob marčnih dogodkih leta 1848 se je znašel na barikadah skupaj s študenti in delavci. Zaradi sodelovanja z revolucionarji se je moral umakniti (Hamburg, London, New York). Umrli je na Dunaju 1881, kamor se je vrnil preko Gradca 1876.

Preden se poslovimo od Radovljice, naj povem, da so daljši ali krajši čas tod živeli tudi nekateri drugi slovenski književniki. Fran Saleški Finžgar se je v Radovljici šolal dve leti. V sedanjem času pa si je za svoje bivališče izbral Radovljico književnik *Vladimir Pavšič* — *Matej Bor*.

V Mošnjah, vasi, oddaljeni komaj nekaj sto metrov od gradu Podvin, sta bila doma Anton in Josip Berce. *Anton Berce* (r. 1860, u. 1922 v Kranju) je kot duhovnik služboval po raznih krajih (Borovnica, Senožeče, Sodražica, Sora). Uveljavil se je kot prevajalec iz češčine s psevdonimom Podvidovski (Edv. Jelinek: *Ukrajinske dume*, SN 1888). Dopisoval je zlasti v SN.

Josip Berce (r. 1883, u. 1914 v Budimpešti), po poklicu profesor romanistike, je kot kritik in dopisnik sodeloval pri LZ in Slovanu. Bil je tudi tajnik Zveze slovenskih dramatičnih društev in arhivar Dramatičnega društva. Kot zanimivost naj povem, da je leta 1913 vodil slovenske Sokole na mednarodno tekmovanje v Pariz.

Na drugi strani gorenjske magistrale nasproti Mošnjam leži vas Otok. V Zgoranjem Otoku je bil doma pesnik *Ivan Resman* (r. 1848, u. v Lj. 1905). Študiral je v Ljubljani gimnazijo, potem pa služboval dalj časa pri železnici. Za dijaško proslavo, posvečeno Valentinu Vodniku in Francetu Prešernu, je pripravil v ljubljanski čitalnici leta 1869 prolog. Nekako v tem času je nastopal tudi pri igrah Dramatičnega društva. Poleg pesmi, objavljenih v Z in LZ in zbranih v knjižici *Moja deca* (Celje, 1901), je poslovenil za gledališče igrice *Srce* je odkrila (psevdonim: *Ivan Ameriški*). Vrsto člankov je objavljala v vseh takratnih časopisih, znan pa je bil še kot govornik (v Dol. Logatcu npr. je na slovesnosti leta 1884 govoril o Jurčiču).

V Novi vasi pri Radovljici, t.j. naselje med Radovljico in Zapužami na poti proti Begunjam, se je rodil pisatelj *Janez Božič* (r. 1829, u. 1884 v Kortah). Gimnazijo je obiskoval v Ljubljani, kjer je bil sošolec Janeza Trdine in Matije Valjavca. Po študiju bogoslovja v Ljubljani je služboval na Reki kot suplent po Trdinovem posredovanju. Kasneje je študiral klasično in slovansko jezikoslovje na Dunaju. Zaradi bolezni (okvara sluha) je študij opustil in prevzel leta 1865 uredništvo *Slovenca*. Prosto je poslovenil povest »Stric Tomaž ali življenje zamorcev v Ameriki od Henriete Stowe« (Celovec, 1853). Torej je Božičev prevod prvi slovenski prevod znanega ameriškega realističnega romana *Koča strica Toma* — in to skoraj neposredno po njegovem izidu.

Naj še pripomnim, da je v Novi vasi preživel precej dni svoje življenjske jeseni slovenski pesnik Alojz Gradnik, ki si je tu postavil počitniško hišico tik ob potoku.

II. Iz Begunj v Lesce

(skozi Rodine, Smokuč, Doslovče, Žirovnico, Vrbo in Hraše)

Ko prispemo v Begunje, si je najprej vredno ogledati muzej talcev v desnem delu graščine, ki nas spominja na nedavno zgodovino. Ob sprehodu po graščinskem parku mimo grobišč ustreljenih talcev bomo verjetno pomislili tudi na literarne ubeseditve grozot v teh zaporih.

Skozi vas se napotimo v Drago, lepo dolino, v kateri so nacisti pokopavali talce. Tu nas najprej pozdravijo mogočne razvaline gradu Kamen. O njegovem nekdanjem lastniku poje tudi ljudska pesem Pegam in Lambergar. Podatke o tem najdemo že v Valvasorjevi »Slavi«. Danes je grad zaščiten, opravljena pa so bila tudi vsa potrebna dela, da bi preprečili nadaljnje propadanje.

Ob povratku v Begunje se spomnimo, da je bil tu doma *Anton Jeglič* (r. 1850, u. 1937), znan kot ljubljanski škof, ki pa se je v mlajših letih tudi vneto slovstveno ukvarjal. Napisal je več povesti (*Hudobni sin*, *Nevera*, *Strupena Neža*) s psevdonimom A. J. Dobrčan. Ime si je izbral pač po bližnji gori Dobrči, ki se dviga desno nad Begunjami. Zapisoval je tudi ljudske pesmi.

V Begunjah se je rodil še *Jakob Prešeren* (r. 1888), potopisni in planinski pisatelj. Svoje zapise je objavljial predvsem v *Planinskem vestniku*.

Iz Begunj se odpravimo po cesti, ki se vije proti severozahodu tesno ob vznožju Sv. Petra (na vrhu hriba je znamenita cerkva s freskami) skozi Poljče v vasico Rodine. Tu je rojstna hiša pisatelja *Janeza Jalna* (r. 1891, u. 1966 v Ljubnem). Napis na spominski plošči, vzdani na hiši, nam pove:

V TEJ HIŠI

JE BIL ROJEN 26. MAJA 1891

JANEZ JALEN

SLOVENSKI PISATELJ

Jalna poznamo kot avtorja znanih povesti *Ovčar Marko* (rahlo zgodovinsko obarvan z dogodki iz časa čebelarja Janše), *Trop brez zvoncev*, *Cvetkova Cilka*, *Bobri* itd. Manj znana so njegova odrska dela (*Dom*, *Srenja*, *Bratje*).

Ko zapuščamo Jalnov dom, omenimo, da so v gozdičku na levi strani ceste razvaline rimske podeželske vile.

Kmalu pridemo v Smokuč, kjer se je rodil *Tomo Zupan* (r. 1839, u. 1937 na Okroglem pri Kranju), zanimiva osebnost in »največji ljubitelj prešernin«, kot je o njem zapisal F. S. Finžgar. Bil je profesor na nižji gimnaziji v Kranju ter na ljubljanski gimnaziji in nekaj časa vodja Alojzijevišča. V LZ je leta 1881 objavil spis v treh nadaljevanjih *Iz Preširnovega življenja*. Leta 1919 pa je dal na lastne stroške postaviti ploščo na rojstni hiši Matije Čopa v Žirovnici.

Pot do Doslovč ni dolga. S ceste zavijemo na desno skozi vas mimo vaškega vodnjaka do Finžgarjevega doma. Rojstno hišo *Frana Saleškega Finžgarja* (r. 1871, u. 1962) so pred leti uredili, da bi jo ohranili kot dom uglednega pisatelja in kot primer skromne kajžarske domačije. Otvoritev odkupljenega in preure-

jenega doma je bila ob stoletnici pisateljevega rojstva. Danes si lahko v spodnjih prostorih ogledamo stalno zbirko, posvečeno pisateljevemu življenju in delu, v zgornjih pa dom, kakršnega poznamo iz Finžgarjevih opisov. Pred obnovljeno hišo je še rekonstruirana kašča.*

Vojni čas je kriv, da danes ni več Finžgarjeve planinske kočice Murke na Zatrebski planini. Doživetja v Murki je pisatelj popisal v povesti Gospod Hudournik. Če pogledamo proti Stolu, nas nekako sredi gore na avtorja Slave vojvodine Kranjske spominja Valvasorjev dom.

Precej verjetno je, da je bil prav v Doslovčah doma mecen *Luka Knafelj* (r. okr. 1620, u. 1671). V oporoki je določil pretežni del svojega imetja za dijaške podpore, ki so slovenskim študentom v obdobju skoraj dvestotih let omogočale študij na Dunaju.

Skozi vas se spet vrnemo na cesto in nadaljujemo pot proti Breznici. Tu je bil rojen *Jožef Žemlja* (r. 1805, u. 1843 na Ovsih pri Podnartu), Prešernov rojak, ki je s svojimi pesmimi sodeloval pri Kranjski Čbelici (za psevdonom si je izbral znak**). Po vsej verjetnosti je Žemlja tudi avtor pesmi *Poletni večer* (*Illyrisches Blatt*, 1828), ki je nastala ob čebelnjaku velikega čebelarja Antona Janše (1734—1773), katerega dom je v tej vasi.

Naša naslednja postaja je Žirovnica. Tu se je rodil Prešernov najboljši prijatelj, filolog in literarni kritik *Matija Čop* (r. 1797, u. 1835 v Tomačevem). Plošča na njegovi rojstni hiši ima vklesano naslednje besedilo:

V tej hiši se je rodil

26. 1. 1797

MATIJA ČOP

velikan učenosti

Postavil Tomo Zupan 1919

Kdo je bil Zupan, smo spoznali že poprej, Čopova prizadevanja pa so nam znana, zato jih to pot ne bi spominjal. Omeniti pa se mi zdi potrebno mlajšega Matijevega brata *Janeza Čopa* (r. 1810, u. 1846 na Dunaju), ki se je udejstvoval kot literat. Več njegovih pesmi je ostalo v rokopisu, Sonet (prvi verz se glasi: Razumeš jezik večne porodnice?) pa je izšel v 5. zvezku *Kranjske Čbelice* (1848). In končno naj dodamo, da od tod izvirajo tudi Kersniki (Kresniki), predniki pisatelja Janka Kersnika.

Iz Žirovnice se preko ravnih travnikov (poti je več) odpravimo do Vrbe, rojstne vasi največjega slovenskega pesnika *dr. Franceta Prešerna* (r. 1800, u. 1849 v Kranju). Njegova rojstna hiša, po domače se pravi pri Ribiču, stoji ob cesti, ki pelje skozi vas. Na hiši, v katero vodijo strme kamnite stopnice, je spominska plošča z napisom:

V tej hiši se je rodil

Dr France Prešeren

3. decembra 1800.

Slovensko pisateljsko društvo 15. sept. 1872

* Opozorim naj na knjižico »Kajža pri Dolencu v Doslovčah — kulturni spomenik in spominski muzej« (Jesenice, Odbor za odkup in ureditev Finžgarjeve rojstne hiše, Gorenjski tisk, Kranj 1971), ki vsebuje podrobnejše podatke.

Hiša je bila odkupljena in preurejena leta 1939. Znano je, da je hišo odkupila zlasti slovenska mladina. Zanimivo pa je, da je bil pobudnik za odkup daljni pesnikov sorodnik, pisatelj F. S. Finžgar. On je bil tudi blagajnik odkupnega odbora.

Ko vstopimo skozi nizka vrata, se znajdemo najprej v prehodni veži. Levo je največji prostor, imenovan »hiša«, za njo pa je še kamra. Naprej na levi je poleg vhoda v črno kuhinjo velika marmornata plošča, ki so jo vzdali ob ureditvi hiše. Na njej je poleg Župančičevih verzov vklesan še rodovnik Prešernov. Na desni strani vodijo iz veže v klet strme stopnice. V desni polovici hiše sta dandanes še dva prostora, ki ju uporablja kot stanovanje oskrbnik.*

Nedaleč za pesnikovo rojstno hišo se dviga cerkvena sv. Marka s srednjeveškimi freskami, ki jo je pesnik povelical v prvem od Sonetov nesreče.

V Vrbi si je sredi vasi vredno ogledati tako imenovane »srenjske kamne«, na katerih so posedali nekdanji gospodarji ob volitvi župana ter odločali o drugih srenjskih zadevah.

Na poti proti Lescam se ustavimo spotoma še v Hrašah. Tu je bil doma *Janez Prešeren* (r. 1656, u. 1704 v Lj.), prvi predsednik akademije operozov, pisatelj različnih spisov v latinščini in pesnik.

V Hrašah je bil doma še pisatelj *Matej Brence* (r. 1856, u. 1887 pri Sodražici). Po gimnaziji je služboval v Ljubljani kot korektor pri SN in kot urednik Ljubljanskega lista. V Zvonu je objavil novelo Blaga oporoka, v kateri je upovedil dijaškega mecena Luko Knaflja (gl. zgoraj!). Prozo in nekaj pesmi je prispeval tudi v Kres in SN.

Ko zapustimo Hraše, pridemo skozi podvoz pod gorenjsko magistralo v Lesce, danes industrijsko precej razvit kraj. Pred skoraj dvesto leti se je tu rodil *Anton Čop* (Tschopp), po poklicu sodnik (r. 1786, u. 1865 v Gradcu). V Ljubljani je spadal k Smoletovemu krogu. Družil se je tudi s pesnikom Prešernom in drugimi slovenskimi kulturnimi delavci. Prešeren mu je posvetil nemški sonet, objavljen v Carniolii 1843.

Z vrhnje savske terase pri Lescah je čudovit pogled proti Julijskim Alpam in Bledu.

III. Bled z okolico

Bled pozna prav gotovo vsak Slovenec, zato tudi ni čudno, da so njegove lepote opevali mnogi naši pesniki, neredko pa so tudi pripovedniki izbrali ta kraj z otokom sredi jezera ter z gradom na strmi skali za snovno prizorišče pripovedim. Naj za primer navedem samo Župančičevo pesem Jezero (LZ 1912), Kettejevo Na Blejskem otoku (LZ 1896) ali Miška Kranjca Mesec je doma na Bladovici, kjer je govora o Blejskem jezeru. Najlepše verze pa je Bledu posvetil pesnik Prešeren. Zato ni čudno, da stoji ob poti, ki se odcepi od jezera proti cerkvi, Prešernu posvečen spomenik. Na treh straneh so vklesani pesnikovi verzi:

* Podrobneje nas o Vrbi, zlasti o Prešernovem domu informira knjižica Vrba, Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, Zbirka vodnikov 3.

(Spreдай:)

PREŠIRNU

Narveč svetá
otrokom sliši Slave!

(Levo:)

Vremena bodo Kranjcem
se zjasnile,
Jim milše zvezde kakor
zdaj sijale.

(Desno:)

Dežela kranjska nima
lepš'ga kraja,
Ko je z okol'co ta,
podoča raja.

Zadaj pa je še napis:

Literarno-zabavni klub
v Ljubljani.
1883.

Na Bled so vezani še mnogi drugi Prešernovi verzi. Spomnimo se samo na snovno ozadje Krsta pri Savici, ki je povezano z otokom.

Od pomembnejših mož, ki so bili doma z Bleda, naj omenim najprej *Blaža Ku-merdeja* (r. 1738, u. 1805 v Lj.), jezikoslovca in prosvetitelja. Študiral je pravo, kasneje pa je postal ravnatelj normalke v Ljubljani in okrožni šolski komisar. Napisal je vrsto jezikoslovnih razprav v nemščini, prevedel v slovenščino šolsko čitanko, bil Japljev sodelavec pri prevodu biblije ter zbiral gradivo za slovar. Znano je, da je čebelarju Janši pomagal pri njegovih dveh knjigah o čebelah.

Blejec je dalje *Tone Svetina* (r. 1925), pisatelj, ki tudi danes živi na Bledu. Pisati je začel 1950 črtice s partizanskimi in lovskimi motivi. Objavil je več povesti in novel, npr. *Lovčeva hči* (1957), *Orlovo gnezdo* (1963), najbolj znan pa je po romanu *Ukana*.

Na Bledu je bil rojen tudi *Peter Božič* (1932), ki piše prozo in drame.

Omenim naj še, da si je danes izbral Bled za svoje stalno bivališče pisatelj *Ivan Ribič*, znan po televizijskih in filmskih scenarijih in drugi prozi (npr. *Ljudje on-kraj reke*, *Sin*, *Kala*).

Preden se napotimo v okolico, si bomo na Bledu ogledali še vrsto naravnih zanimivosti, zlasti pa grad, preurejeni muzej na otoku in še kaj. Če se bomo odločili za sprehod okrog jezera, se med Mlinom in Zako spomnimo, da je tu počitniški dom slovenskih književnikov. Tu se je porodila marsikatera misel, ki se je potem uresničila v literarnih delih slovenskih književnikov.

Nedaleč od Bleda, v Zasipu, se je rodila pesnica *Vida Jeraj*, rojena Franica Vovkova (1875—1932). Pisala je ljubezenske in otroške pesmi. Njena zbirka *Pesmi* je izšla 1908. Napisala je še zbirko *Iz Ljubljane čez Poljane* (1921).

Iz Zasipa je bil tudi pesnik *Matija Torkar* (1832—1877), ki je pisal v Novice (npr. pesem »O večernici«).

Čeprav pisatelj *S'anko Lapuh* (r. 1905) ni bil rojen v Zasipu, je vendar tu preživel svoja mlada leta in tu so bili doma tudi njegovi starši. Študiral je v Ljubljani zgodovino in zemljepis, služboval pa v Mariboru, Ljubljani in Radovljici. Že vrsto let je sodelavec revije *Lovec*. Domači kraj in njegovo okolico je popisoval v svojih proznih delih, kot so zbirka črtic *Med lovci in pastirji* (1937), *Črni svatje* (1940) in *Žena s Poljan* (1967).

Na poti proti Gorjam se na Rečici spomnimo, da je bil tu rojen *Ivan Jan* (1921), ki od 1951 dalje objavlja prozo s partizansko tematiko v raznih časopisih in revijah. Napisal je dela, kot sta *Izpolnjena beseda* (1961) ali *Skozi zasede* (1963).

V Zgornjih Gorjah, kamor prispemo skozi Spodnje Gorje, se je rodil *Anton Kocjančič* (r. 1884, u. 1962). Kot pisatelj samouk je uporabljal psevdonim *Tilen Pavček* in *Tone Seljan*. Izdal je novelo *Požgana Radovna* (1950), izbor novel z naslovom *Stara Pokljuka* pa je izšel leta 1964.

Iz Gorij je bil doma še *Josip Švegel* (1836—1914), baron in graščak. Gimnazijo je obiskoval v Ljubljani, kjer je bil Stritarjev sošolec. Z njim je skušal tekmovati v pesništvu in prozi. Nekaj pesmi mu je objavil Janežič v *Slovenski bčeli* 1851 (*Pomladanski večer*, *Sonet*). V prozi pa je napisal pripoved *V Bledu*.

Omenim naj še *Andreja Žumra*, prav tako iz Gorij (r. 1847), ki je kot šolski nadzornik skrbel za berila, slovnice in abecednike ter urejal *Učiteljskega tovariša*. Za ta list je pridobil nove sodelavce, med njimi tudi *Frana Levca*.

Iz Poljščice pri Gorjah je doma pesnik *Valentin Cundrič* (r. 1938), sedaj profesor na Jesenicah. Svoje pesmi objavlja v raznih revijah, prvi samostojni zbirki pa sta bili *Pojoči grm* in *Krotko jutro* (1961). Zadnja njegova zbirka je izšla 1973 z naslovom *Soneti*.

Tu našo pot končamo in se vrnemo proti Bledu. Ob lepem vremenu se je vredno kje na poti okrog Rečice povzpeti na kak griček (npr. pri cerkvi tik nad železniško progo), s katerega nam pogled seže tja do vasic pod Stolum.

IV. Kamna gorica, Kropa, Podnart

Iz Radovljice se preko Save pripeljemo po strmi cesti v velikem loku na Lencovo. Od tod nas poti vodi na levo po dolini proti Kamni gorici. Nad dolino se na levi strani dviga Pusti grad, katerega razvaline so dobro vidne. S tega mesta je tudi lep pogled na vso radovljiško kotlino.

V Kamni gorici, kamor prispemo mimo Zgornje in Spodnje Lipnice, se ustavimo na trgu, kjer nas na hiši s številko 37, ki se ji po domače pravi Debevčeva hiša, opozori spominska plošča, da se je tu rodil *dr. Lovro Toman*. Celotno besedilo se glasi:

V tej hiši je bil porojen 10. avgusta 1827

Dr Lovro Toman

pesnik in domoljub slovenski.

Umrli je v Rodavnu 15. avgusta 1870.

Postavilo Slovensko pisateljsko društvo 1887.

Po poklicu je bil Toman odvetnik. Znan je predvsem zaradi svojega političnega delovanja. Prvo pesem je objavil z naslovom *Prostost* v *Novicah* 1847. Izdal je pesniško zbirko »Glasi domorodni« (1849), svoje pesmi pa je pošiljal še v razna druga glasila (*Zora*, *Slovenska bčela*). Med drugim je bil tudi ustanovitelj *Slovenske Matice*.

Naslednji veliki mož, rojen v Kamni gorici, je bil slikar *Matevž Langus* (r. 1792, u. 1855 v Lj.), ki ga na tem mestu upoštevamo zlasti zato, ker je s svojim čopičem ustvaril prenekateri portret svojih sodobnikov, npr. Matije Čopa, Andreja Smoleta ali Primičeve Julije. Poleg tega je bil Langus dober Prešernov znanec. Na Langusovi rojstni hiši s številko 48, po domače se ji reče Matijeva hiša, je spominska plošča, ki pove:

Tu se je rodil

MATEVŽ LANGUS

slikar, roj. 9. sept. 1792

umerl 20. okt. 1855.

V Kamni gorici je bil doma še *Leopold Kordeš* (r. 1808, u. 1879 na Dunaju). Ukvarjal se je s publicistiko, bil pesnik in pripovednik. Svoja dela je objavljajl zlasti v časopisu *Illyrisches Blatt*, ki ga je nekaj časa tudi urejal.

Dalje je bil tu rojen in je tu tudi umrl *Jernej Uršič* (1784—1860), po poklicu duhovnik, ki je opisoval domače kraje ter sodeloval v Sloveniji ter v *Novicah*, kjer je objavil ljudsko pesem *Lavdon* (1859). Zložil je tudi pesem *Življenje* (1847).

Kamnogoričan je bil *Vladimir Kapus* (r. 1885, u. med zadnjo vojno), publicist in lovski pisatelj. Dalj časa je služboval kot uradnik pri železnici. Še kot dijak je pisal pesmi in novele. Po upokojitvi leta 1922 pa se je ponovno posvetil pisateljevanju. Bil je sotrudnik pri raznih časopisih.

Preden se poslovimo od Kamne gorice, naj povem, da je Župančičeva Žebljarska nastala prav po pesnikovem obisku v tem kraju, v katerem se je nekoč večina vaščanov ukvarjala s kovaštvom. Leta 1947 je pesnik Župančič povedal o nastanku Žebljarske tole: »Izmučeni obrazi, upali od mnovega dela in slabega življenja — zunaj pa so cvetele zlatice. Ko sem odšel, sem še dolgo povsod videl žeblje, pa rumene zlatice, najbolj pa me je preganjal ritem. Naposled se je pesem ulila, da sem komaj dohajal s pisanjem.«

Ko pridemo iz Kamne gorice do lipniške osnovne šole, imenovane po revolucionarju in učitelju Stanetu Žagarju, zavijemo na desno in že smo po nekaj ovinkih v Kropi. Tu takoj opazimo, da so se prebivalci kraja že stoletja ukvarjali s kovaštvom. O tem nam pričajo številni kovani izdelki, ki so danes naselju v

okras. Zgodovino kraja spoznamo najlepše, ko se odločimo za ogled kovaškega muzeja. V delo nekdanjih prebivalcev Kroke pa se vživimo, če si podrobno ogledamo vigenjc Vice.

Tudi Kropa je dala Slovencem veliko pomembnih mož. Tu je bil rojen *Fran Potočnik* (r. 1811, u. 1892 v Gorici), po poklicu stavbni inženir, dober Prešernov prijatelj. On je bil tisti, ki je vzpodbujal Matevža Langusa, naj portretira pesnika Prešerna, a žal zaman. Zanimivo je npr. še, da je veliko prispeval za pesnikov nagrobnik v Kranju.

Iz Kroke je bil dalje *Jurij Varl* (r. 1812, u. 1874 v Velesovem), duhovnik in Metelkov učenec. Zlagal je pesmi in dopisoval v Danico.

Kropar *Janez Šolar* (r. 1827, u. 1883), ki je bil profesor in šolski nadzornik, je pisal o jezikoslovnih in šolskih stvareh. Zanimivo je zanj, da je za časa svojega službovanja v Gorici vzbudil v Gregorčiču ljubezen do slovenskega jezika.

V Kropi se je rodil še *Janez Ažman* (r. 1842, u. 1910), ki je dopisoval v različna glasila. V Učiteljskem tovarišu je objavil svoj spis *Darila in šiba* v ljudski šoli (1867).

In končno naj omenim še Kroparja *Radivoja Poznika* (r. 1850, u. 1891 v Dunajskem Novem mestu), vnetega zbiralca ljudskega blaga. Po poklicu je bil gradbeni inženir in je v času, ko je služboval na Dunaju, bil Stritarjev prijatelj (napravil mu je tudi načrt za hišo). V dijaških letih je zbiral ljudske pesmi, ki jih pa ni uspel izdati, ampak je njegovo zbirko kasneje porabil Štrekelj. Poznik je objavil nekaj pripovedk, npr. *Trije bratje*, *Lepa grofična* (Zvon 1880), in *Mrtvaški snubec* (LZ 1882).

Ko si bomo ogledali tudi ostale zanimivosti kraja, ne pozabimo stopiti v zadrudni dom, v katerem je vzdana spominska plošča z verzi Otona Župančiča, ki jih je posvetil članom zadruga Plamen 1947. Besedilo na plošči se glasi:

PLAMEN, KI VAS OGREVA,
TUDI MENE OBSEVA,
VROČ SEM OD NJEGA IN SVETAL,
KAKOR BI SKUPAJ Z VAMI KOVAL.

O. Župančič

Po ogledu Kroke se bomo spet vrnili do križišča pred šolo na Lipnici. Od tod se lahko povzpne na nasprotni strani na Dobravo, rojstni kraj *Janeza Miheliča* (r. 1750, u. po letu 1792 neznano kje), Pohlinovega učenca in zbiralca slovenskih pregovorov. Žal se je njegov rokopis pregovorov izgubil. V prvem zvezku *Pisarnic* je leta 1779 objavil pesmico *Mila pesem*.

Ob potoku Lipnici krenemo proti Podnartu. V vasici Češnjici se je rodil pisatelj *Joža Vovk* (r. 1911, u. 1957 na Jezerskem). Služboval je kot duhovnik po raznih krajih. Pesmi pa je objavljjal v *Mladiki*, *Domu in svetu* in *Slovincu*. Izdal je zbirki *Iznanci* (Beograd 1945) in *Pesmi* (Lj. 1956). In kdo ne pozna njegove mladinske proze, zlasti del *Zaplankarji* (Kranj, 1941) in *Naš Buček* (Lj., 1943)?

V Podnartu pa se je rodil *Ivan Podržaj* (r. 1888), časnikar in pisatelj, ki je pričel objavljati pesmi v Zori in Mentorju. V reviji Življenje in svet je objavljал roman Krivda Elija Piona (1931), napisal pa je še povest Strte peruti (1937).

Tako smo končali ogled zanimive in tudi v drugih pogledih privlačne Lipniške doline.

V. Bohinj

Z Bleda se po cesti pripeljemo v Bohinj, eno najlepših alpskih dolin.

Malo pred Bohinjsko Bistrico so Bitnje, rojstna vas *Mileta Pavlina* (r. 1926), danes novinarja in urednika. Napisal je vrsto del v prozi, ki spominjajo na obdobje narodnoosvobodilnega boja (Jurišni bataljon, Najhuje je biti sam, Spomladanski mraz).

Pred seboj bomo na levi nad železniško progo zagledali grič, ki naj bi bil nekdanja trdnjava Ajdovski gradec. Tu se je boril Prešernov junak Črtomir »za vero staršev, lepo bog'njo Živo, za Črte, za bogove nad oblaki«.

Največji kraj v vsem Bohinju je Bohinjska Bistrica. Tu je imel svojo graščino Žiga Zois, lastnik številnih rudnikov in fužin na Gorenjskem, v Bohinju zlasti na Rudnici (hribu med obema bohinjskima dolinama) in v Stari fužini. Barona Žiga Zoisa (r. 1747 v Trstu, u. 1819 v Lj.) poznamo kot vnetega privrženca prosvetljenstva in kot mecena. Pri njem so se shajali vsi pomembnejši naši izobraženci (Kopitar, Linhart, Vodnik, Japelj).

Do Zoisove graščine pridemo preko mostu pri današnji bencinski črpalki na levo. Pot nas kar sama pripelje na cilj.

V Bohinjski Bistrici je bila rojena *Joži Munih* (1906), ki piše krajšo in daljšo večerniško prozo. Pred vojno je pisala v Ženski svet, po vojni pa je objavila pripovedi Ljudje iz Stražišča, 1961 in Sadovi zla, 1963.

Omenim naj, da je v Bohinjski Bistrici nekaj časa služboval kot kaplan tudi pisatelj *Fran Saleški Finžgar* (1895 in 1896), za njim pa njegov prijatelj, pesnik *Anton Medved* (r. 1869 v Kamniku, u. 1910 na Turjaku).

Iz Bistrice se odpravimo proti Bohinjskemu jezeru. Kmalu se od glavne ceste odcepi pot, ki nas preko mostu čez Savo pripelje v vas Brod. Tu se je rodil pisatelj *Janez Mencinger* (r. 1838, u. 1912 v Krškem). Po študiju prava na Dunaju je služboval v Brežicah kot pripravnik in v Kranju ter Krškem kot odvetnik. Njegovo ime in delo je znano, zato naj omenim samo dela, ki so povezana z Bohinjem. To so Bore mladost (1862), Moja hoja na Triglav (1897), Vodnikov »Vršac«, potlej pa še nekaj (LZ 1885) in spis Ajdovski gradec (LZ 1883). Na Mencingerjevi rojstni hiši je tudi spominska plošča, ki so jo odkrili 9. julija 1922. Hiša, ki se ji po domače pravi pri Grogorju, ima hišno številko 23.

Ko se spet vrnemo na glavno cesto in prispemo do jezera, si ogledamo freske v cerkvi pri sv. Janezu ter se z mostu razgledamo po jezeru in vencu gora nad njim.

Ob jezeru (mimo cerkvice sv. Duha) se od hotela Zlatorog napotimo proti planskemu domu Savica in od tod naprej k slapu.

Ob razgledni hišici pred slapom opazimo spominsko ploščo z latinskim besedilom, ki ga je dal na čast avstrijskemu nadvojvodi vklesati Žiga Zois. Besedilo je sorazmerno težko brati, ker ga vneti obiskovalci iz leta v leto bolj uničujejo s svojimi podpisi. Napis se glasi:

IOANNI ARCHIDVCI AVSTRIAE
GEOGNOSTAE
ORIGINES CALCAREI ALPINI SCRVTANTI
AD FONTEM SAVI
VIII. IDVVM IVLII MDCCCVII
D D D
ZOIS METALL. BOHINENS. CVLTOR
LENARD KELBEL IS BOHINSKE BELE VSEKAL

Pred imenom kamnoseka je vklesan grb.

Ob pogledu na mogočni slap nam kar sami od sebe prihajajo pred oči prizori iz Prešernovega Krsta pri Savici. Tu naj spomnim samo še na to, da je podoba slapa objavil že Valentin Vodnik v svoji prvi zbirki »Pešme sa pókúfhino« 1806.

Peš se vrnemo do jezera in ob njem (lahko tudi po severni strani) do Stare Fužine. Tu so marsikje še vidni sledovi Zoisovih naprav za topljenje železa in ob vhodu v dolino Voje tudi mogočnejša hiša, v kateri so živeli fužinarji.

Skozi Srednjo vas, Češnjico in Jereko se odpravimo proti Koprivniku. Tu nas spominska plošča na sprednji strani župnišča spomni na *Valentina Vodnika*, slovenskega pesnika, ki je tod kaplanoval. Spominska slavnost v spomin Valentina Vodnika na Koprivniku je bila leta 1893. Govornika sta bila Janez Ažman (gl. IV. poglavje) in Fran Levec. Plošča ima na levi letnico 1793, na desni pa 1893. Poleg besedila »Spominu stoletnega godu koprivniške fare in njenega prvega duhovnega očeta Valentina Vodnika postavili čistilci Vodnikovi«, so vklesani še pesnikovi naslednji verzi: »Rodila Te Sava / ljubljansko polje, / navdale Triglava / Te snežne kope.«

Kakor je baron Žiga Zois navdušil za dramatikona Antona Tomaža Linharta, tako je tudi Valentina Vodnika, s katerim se je seznanil prav v času (1793), ko je bil le-ta na Koprivniku, pritegnil v svoj krog in mu preskrbel tudi službo v Ljubljani.

Ko omenjam pesnika Vodnika, naj še dodam, da je bil eden prvih planincev in občudovalcev naših gora (prim. njegovo pesem Vršac), zato ni čudno, če so po njem poimenovali planinsko kočo na Velem polju, ki so jo odprli že leta 1895.

Na Koprivniku je služboval nekaj let tudi Janez Jalen (gl. II. poglavje), ki je napisal povest Cvetkova Cilka. V njej je upovedil smrt pesnika *Ivana Sadarja*, ki se je rodil v Cerovcu pri Litiji 1890, umrl v Ljubljani 1926, pokopan pa je na Koprivniku.

S Koprivnika se v dolino lahko vrnemo po isti poti, lahko pa se skozi Gorjuše in preko Pokljuke odpravimo na Bled.

SLOVENŠČINA V OBREDNIKIH

Povod za to razpravo je razrešitev bibliografske uganke o latinsko-nemško-slovenskem obrednem priročniku, ki ga je pred dobrimi 200 leti 1771 in 1772 izdal p. Inocenc Taufferer in je v njem zbral veliko doslej neocenjenih slovenskih obrednih molitev.

Ker pa s tem posegamo na zelo malo raziskano področje slovenskega obrednega slovstva¹, se lahko ob tej priložnosti spomnimo, da bo kmalu 270 let, kar so bile 1706 prvič tiskane slovenske (katoliške) obredne besede v prvem ljubljanskem obredniku², in 400 let, kar je 1575 (in znova 1585) Primož Trubar natisnil prvo slovensko Agendo, obrednik za slovensko protestantsko Cerkev³.

Kratek pregled zgodovine obrednih knjig, ki so jih uporabljali nekoč na precejšnjem delu slovenskega ozemlja, je pred 50 leti napisal prof. dr. France Ušeničnik⁴. Njegova razprava je nastala v zvezi s pripravami na prevod celotnega Rimskega obrednika v slovenščino, kar je pred 40 leti predstavljalo pomemben kulturni dogodek⁵.

V našem času pa katoliška Cerkev na Slovenskem izvaja popolno poslovenjenje vseh obrednih knjig, kakor so to omogočili sklepi 2. vatikanskega koncila pred 10 leti⁶. Zato naj ta razprava poda vsaj nekaj gradiva in spodbud za nadaljnje raziskovanje.

Marko Pohlin je v svoji bibliografiji »Bibliotheca Carnioliae« navedel, da je njegov sodobnik, jezuitski profesor p. Inocenc Taufferer anonimno (tacito suo nomine) v Ljubljani izdal »Compendium Ritualis Labacensis latine, Carniolice et germanice cum assistentia moribundorum. Lab. litteris Egerianis 1772, in 12«⁷.

¹ »Obrednik« je knjiga, v kateri so zbrani obredni teksti in navodila za tiste obrede, ki jih sme opravljati duhovnik (v poznem sred. veku so ji večkrat rekli »agenda«, pozneje šele »ritual«). Knjiga za škofovske obrede je »pontifikal«. Mašne molitve in obredi so zbrani v »misalu«; del misala je »lektionar« z odlomki beril in evanجيلijev iz sv. pisma. Redovniške in duhovniške molitve so v »brevirju«. — V tej razpravi bo govor le o obrednikih.

² *Rituale Labacense ad usum Romanum accomdatum*. Labaci Typis Joannis Georgii Mayr, Inclytae Provinciae Carnioliae Typogr. MDCCVI.

³ Ta mahina agenda: v knjigi »Catechismus sive imago christianae religionis«, Tübingen 1575, str. 409 sl.; Agenda, to je, kokv se te imenitnishe boshie slvshbe opravljajo, Wittenberg 1585.

⁴ Obrednik oglejske cerkve v ljubljanski škofiji: Bogoslovni vestnik 4 (1924), 1—35, 97—127.

⁵ Rimski obrednik, Ljubljana 1932; obvezno ga je bilo treba uporabljati od 1. julija 1934 dalje. (Latinski »Rituale Romanum« je izšel 1614 kot prvi uradni skupni obredni vzorec za celo Cerkev rimskega obreda.) — Jugoslovanski škofje so namreč na prvi skupni konferenci v Zagrebu 29. novembra 1913 sklenili, naj se slovansko bogoslužje s papeževim dovoljenjem uvede v vsej Jugoslaviji (prim. ljubljanski škofijski list 1919, št. 1; Cas 13 (1919), 105, 114).

⁶ *Constitutio de Sacra Liturgia »Sacrosanctum Concilium«*, slov. prevod: Konstitucija o svetem bogoslužju, Ljubljana 1967². Doslej je v skupni založbi slovenskih škofov izšlo 8 zvezkov lektionarja (Rimski misal, Berila in evangelijski, Ljubljana 1970—1972), 3 zvezki obrednika (Rimski obrednik: Krščenje otrok, Krščanski pogreb, Poroka, Ljubljana 1970) in 1 zvezek pontifikala (Rimski pontifikal, Sveta birna, Ljubljana 1972); drugo je še v pripravi. — V uradnih navodilih za prevajanje liturgičnih knjig je naročeno, naj pri prevajanju sodelujejo tudi strokovnjaki v domačem jeziku, torej pri nas slavisti (prim. Navodila za izvajanje konstitucije o svetem bogoslužju, Ljubljana 1967, 15), zato ta proces v sedanji Cerkvi na Slovenskem ne more biti zgolj interna cerkvena zadeva.

⁷ *Bibliotheca Carnioliae*, natis v Ljubljani 1862, str. 54.

Pohlinov podatek so ponatiskovali vsi bibliografi, domači in celo tuji (jezuitski), nihče pa nikoli te knjige doslej ni mogel najti v kaki knjižnici.

Zelo podobno se glasi naslov bibliografom znanega priročnega obrednika: »Compendium ritualis labacensis cum appendice germanica et carniolica pro assistentia moribundorum«, vendar to ne more biti prej omenjena knjiga, ker jo je 1771 v Trstu natisnil Winckoviz, ne pa 1772 Eger v Ljubljani. Razen tega je ta priročnik le ponatis prav tako tržaške izdaje iz 1757, ki jo pozna tudi Pohlin⁸ in jo pripisuje drugemu jezuitu, ljubljanskemu pridigarju p. Lovrencu Pogačniku⁹. Franc Simonič je v svoji Slovenski bibliografiji na str. 103 navedel knjigo »Varia pietatis exercitia Dominis sodalibus praecipue sacerdotibus curatis oblata ab alma ac venerabili sodalitate B. V. Mariae in coelos assumptae. Continuata etc. Labaci Anno 1772. Litteris Egerianis. Ima več slovenskega«. Simonič ni prepisal celotnega dolgega naslova, šele s knjigo v roki lahko zvemo, da »etc« pomeni jutranjo in večerno molitev, molitve pred spovedjo in po njej, pred mašo in po maši, obredne molitve za krščevanje, spovedovanje, obhajanje in maziljenje, molitve pri umirajočih in za razne blagoslove — vsega za 532 strani¹⁰. Tudi v tem naslovu se ponovi že znani izraz »modum assistendi moribundis«.

Primož Simoniti, ki je v svoji bibliografiji latinskih tiskov¹¹ zabeležil vse te knjige¹², pa je iz zbirke slovenskega verskega tiska v Semeniški knjižnici v Ljubljani opisal še »Vade mecum piorum sacerdotum seu Varia pietatis exercitia...«¹³ ki je prav tako kot prejšnja knjiga jezuitska kongregacijska izdaja, natisnjena pri Egerju v Ljubljani 1771. (Gre za pogosto navado jezuitskih marijanskih kongregacij, da so svojim članom preskrbele koristne knjige za duhovno in poklicno življenje.)

Podrobnejši pregled vsebine obeh knjižic pa razodene, da je to pravzaprav ena knjiga, ki so jo izdali dve leti zaporedoma in so spremenili le naslovni list (»Titelaufilage«). Šele druga izdaja že v naslovu našteva celotno vsebino, žal pa tega dela naslova nista objavila ne Simonič ne Simoniti.¹⁴

V obeh izdajah se tekst začne takoj za naslovnim listom in vinjeto (rože in čebele z ulnjakom) z naslovom »Exercitium matutinum« in besedilom latinskih duhovnikovih jutranjih molitev. Nobenega uvoda ni, kakor je včasih pri takih kongregacijskih tiskih, nihče ni dal cerkveni imprimatur, in seveda zelo pisana

⁸ Prav tam str. 43.

⁹ Prim. SBL II, 411 in še na str. 319–320.

¹⁰ Varia pietatis exercitia dominis sodalibus praecipue sacerdotibus curatis oblata ab alma ac venerabili sodalitate B. V. Mariae in coelos assumptae pars prior continens preces mane et vesperi, ante et post confessionem, ante et post missam: ritus in administratione sacramentorum baptismi, poenitentiae, eucharistiae et extremae unctionis: modum assistendi moribundis, et varias benedictionum formulas Labaci anno M. DCC. LXXII. Litteris Egerianis (ves naslov je v verzalkah). Nepopoln Simoničev zapis je verjetno kriv, da knjige ne omenja Kidrič, ki je sicer vestno zabeležil vse slovenske tiske te dobe, npr. v Petazijeve biografiji v SBL II, 319–320.

¹¹ Sloveniae scriptores latini recentioris aetatis. Zagreb-Ljubljana 1972.

¹² Tauffererjevo je navedel po Pohlinu, drugi dve pa je sam videl.

¹³ Nav. d. 136. Celotni naslov je: Vade mecum piorum sacerdotum seu varia pietatis exercitia precum mane et vesperi, ante et post missam; item quorundam sacrorum rituum, ceraemoniarum, et benedictionum oblata dominis sodalibus almae ac venerabilis sodalitatis B. V. Mariae in coelos assumptae. Labaci Anno M. DCC. LXX. Litteris Egerianis.

¹⁴ Izdajo iz 1772 imajo razen dveh izvodov v Semeniški knjižnici še v NUK in Narodnem muzeju v Ljubljani. Zakaj pa Simoniti na str. 137 navaja, da ima le 496 strani, ko jih ima seveda prav toliko kot 1771, to je 532 + [5] (in ne »+ [6]«, ker je po nesreči uporabljal pomanjkljivi izvod), in da vsebuje samo latinski in slovenski tekst, čeprav je trojezična, ni jasno.

vsebinska ne more biti delo enega samega avtorja, zato je knjiga izšla anonimno. Skoraj pa ni dvoma, da jo je kompiliral jezuit in to večš slovenskega jezika, saj bomo v nadaljevanju razprave videli, da mnogo slovenskih tekstov dotlej še ni bilo natisnjenih, ali pa je vsaj pisava spremenjena. Anonimnost pa je še bolj razumljiva zato, ker je precejšen del vsebine ponatisnjen iz tedanjega ljubljanskega škofijskega obrednika, ki ga je 1767 izdal škof Leopold Jožef Petazzi.

Pohlin ne navaja te knjige ne z naslovom »Vade mecum . . .« (1771) ne kot »Varia pietatis exercitia« (1772), čeprav je še danes ohranjenih precej izvodov v različnih knjižnicah in čeprav gre za obsežno izdajo.

Vse to me sili k sklepu, da je Pohlin prav to knjigo, za katero je kljub anonimnosti lahko vedel, kdo jo je sestavil, sprejel v svojo bibliografijo pod geslom »Taufferer« in pod predmetno ustreznim naslovom »Compendium Ritualis Labacensis . . . cum assistentia moribundorum«, ne pa pod nič določnim »Vade mecum piorum sacerdotum« ali preohlapnim »Varia pietatis exercitia«. Da so jo duhovniki res uporabljali kot ročni obrednik namesto štirikrat obsežnejše Petazzijeve knjige, kažejo v enem izvodu prilepljeni signakli na listih, kjer se praktično (ne po naslovu) začne obred krsta (str. 122), obhajila bolnikov (168), maziljenja (181), molitev pri umirajočem (333) in vpeljevanje matere po porodu (435), v drugem izvodu pa so še dodani z roko pisani teksti obredov, ki jih ni v knjigi.

Zato najbrž z vso verjetnostjo lahko združimo v eno samo knjigo tri Simonitijske številke: 233 (Compendium), 1485 (Vade mecum) in 1497 (Varia pietatis exercitia) in jo prisodimo p. Inocencu Tauffererju¹⁵.

Pripravljanje podatkov za biografijo, ki jo o njem za SBL IV sestavlja prof. Alfonz Gspan, mi je omogočilo te ugotovitve prav v času, ko obhajamo v začetku navedene obletnice.

Slovenščina v velikih obrednikih pred 1772

Najstarejši tiskani obrednik, po katerem so duhovniki v naših krajih delili zakramente in opravljali druge obrede, je oglejska Agenda, natisnjena 1495, v enem izvodu ohranjena tudi v Ljubljani¹⁶.

V severnih slovenskih pokrajinah so se po vsej verjetnosti ravnali po podobni salzburški Agendi, ki je do 1500 celo večkrat izšla¹⁷.

V nobeni od teh knjig ni ne slovenske ne kake druge domače besede, čeprav je jasno, da so npr. pri krstu duhovniki vpraševali botre v njim razumljivem jeziku, ne pa v latinščini.

Oglejski obrednik je izšel ponovno 1575, pozneje pa menda ne več. V Salzburgu so ga tiskali bolj pogostoma, izdaja iz 1657 je tudi v Semeniški knjižnici v Ljub-

¹⁵ Simoniti, št. 1423.

¹⁶ Agenda Aquileiensis, Venetiis 1495: Gspan-Badalič, Inkunabule v Sloveniji. Ljubljana 1957, št. 5. Vsebinsko opisuje Ušeničnik v nav. razpravi, za njim Francesco Spessot, Libri Liturgici Aquileiensi e rito patriarchino. Gorizia 1964 (pos. odtis iz Studi Goriziani 1964); pozna jo tudi Hermann Josef Spital, Der Taufritus in den deutschen Ritualien von den ersten Drucken bis zur Einführung des Rituale Romanum, Münster 1968 (Liturgiewissenschaftliche Quellen und Forschungen, Heft 47); v njegovi bibliografiji ima št. 58.

¹⁷ Spital, nav. delo str. 270–271, št. 303 in 304, do 1657 še št. 305–311. Ne pozna pa oglejske agende 1575, ki je v NUK in jo zato opisuje Ušeničnik v nav. d., za njim pa Spessot.

ljani. Tudi v teh obrednikih še ni slovenske besede, v salzburških pa se že pojavijo nemška vprašanja in tudi daljši nagovori.

Latinski Rimski obrednik je kot vzorec za škofijske obrednike izdal papež Pavel V. leta 1614, a z njim ni hotel nadomestiti domačih obrednikov, ampak samo pomagati, da bi postali boljši, za duhovnike in vernike koristnejši. Vse kaže, da so si duhovniki na Slovenskem v 17. stoletju pomagali z eno ali drugo obredno knjigo, oglejsko, salzburško, rimsko ali tudi kako drugo, ker obredna disciplina v teh časih še nikakor ni bila tako enotna kot pozneje, glede uporabe domačega jezika pa so se ravnali po izročilu.

Prvi škof, ki je dal sestaviti in natisniti obrednik za pretežno slovensko ozemlje, je bil ljubljanski škof Ferdinand Kuenburg v začetku 18. stol. To je bilo istočasno z zidanjem nove stolnice, ki je bila dozidana 1706. V novi stavbi je bila 30. avgusta zelo slovesna sinoda za celotno škofijo in na njej je škof izročil duhovnikom tudi novi obrednik: »Rituale Labacense ad usum Romanum accommodatum«¹⁸. Tako naj bi po prenovitvi tvarne stavbe (= stolnice) poskrbel za prenovljeno enotnost božjočastja, obredov in svetih opravil v svojih cerkvah in odpravil nepravilnosti, ki so se polagoma prikradle, ker ni bilo domačega obrednika, piše škof v uvodu, datiranem 1. avgusta 1706¹⁹.

Ta obrednik je prvi, ki ima natisnjeno tudi slovensko besedilo, čeprav v skromni razsežnosti. Seveda je anonimen, podpisan je le škof, ki ga pa kot Nemec ni mogel sestaviti. Upravičeno slutimo kot avtorja generalnega vikarja in stolnega dekana Janeza Antona Dolničarja²⁰. Zanj je dokumentirana splošna prizadevnost tudi za slovenske uradne tekste, in ker je on vodil zidavo stolnice, ki jo škof omenja kot spodbudo za prenovljene obrede, skoraj ni dvoma, da je tudi obrednik Dolničar vsaj soustvarjal, če ni sploh njegovo delo.

Slovenska (poleg latinskih in nemških) so v tem obredniku za krstni obred otrok vsa vprašanja in odgovori ter apostolska vera in očenaš (str. 11, 17, 18–20), v obredu za obhajilo zdravih in bolnih besede »Glejte, Jagnje božje« in »Gospod, nisem vreden« (str. 85 in 93); največ slovenskega teksta pa je v poročnem obredu: nagovor (str. 257–259), vprašanja ženinu in nevesti (str. 261–262) in povabilo k molitvi očenaša in zdravamarije (str. 264). V primerjavi z nemškimi obredniki, npr. s salzburškim 1657, je delež domačega jezika zelo skromen. V onem so zlasti značilni dolgi nemški nagovori pri vseh obredih, ki jih sicer ljubljanski obrednik tudi omenja, ne podaja pa besedila. Praktična izvedba obredov je bila seveda precej bolj slovenska; to izpričuje npr. drobec v rokopisnem poročnem obredu²¹.

¹⁸ Prim. v ŠAL: *Protocolium Officii Episcopalis* št. 23, str. 425, kjer so zapisana navodila, ki jih je škof dal duhovnikom glede uporabe obrednika.

¹⁹ »id imprimis in votis gessimus, ut reformato aedificio materiali, et pro possibili ornato de iis etiam vobis prospiceremus, quibus uniformitate cultus, rituum, et caeremoniarum sacrarum in subjectis nobis Ecclesiis stabilita, extirpatisque abusibus, qui lapsu temporis in nonnullis functionibus sacris defectu proprii Ritualis irrepserant, ritus iidem, sanctae Romanae Ecclesiae omnium Magistrae conformes ab omnibus, et singulis Dioecesis nostrae curatis adhererent, sicque corpori morali Ecclesiae nobis concredita congrua in observantia Sacrorum Rituum harmonia, qua nihil commendabilius, induceretur.«

²⁰ Prim. biografijo, ki o njem izide v prihodnjem snopiču SBL: Thalnitscher.

²¹ Objavljeno besedilo v BV 29 (1969), 422.

Skoraj popolnoma enak je delež slovenščine v drugem ljubljanskem obredniku, ki ga je z istim naslovom 1767 izdal škof Leopold Jožef Petazzi (Petač)²². V uvodu navaja kot edini vzrok nove izdaje to, da so se prejšnji izvodi uničili in niso več uporabni. Res v njem skoraj ni sprememb, slovenska besedila so prav taka kot v prejšnjem obredniku: pri krstu otrok (na str. 13, 18—21), pri obhajilu (str. 82 in 90) in pri poroki (str. 259—262 in 264).

Slovenščina v malih obrednikih do 1772

Izmed neuradnih priročnih (malih) obrednikov je v času med Kuenburgovim in Petazzijevim obrednikom pripravil p. Lovrenc Pogačnik (jezuit) in v Trstu 1757 izdal že omenjeno drobno knjižico z obredi krsta otrok, previdevanja bolnikov, pogreba in z besedili nekaterih pogostejše uporabljanih blagoslovov²³. Pri dveh obredih (krst in obhajilo) je delež slovenščine prav tolik kot v velikem obredniku, le pisava je včasih drugačna. Dolge molitve pri bolnikih so vse latinske in prav tak je pogrebni obred, le molitve pri umirajočem (»Commendatio animae« — priporočanje duše), ki so v obredniku le latinske, je Pogačnik natisnil najprej v nemščini, nato pa v celoti tudi v slovenščini (z raznimi dodatnimi molitvami vred: fol. E do konca, to je 16 strani)²⁴.

Za Pogačnikovo knjižico že naslov »Compendium Ritualis Labacensis« izdaja namero, da hoče biti pravi, čeprav mali obrednik²⁵.

Že pred njim pa so izšli trije priročniki ali bolje molitveniki s slovenskimi molitvami pri bolnih, zlasti umirajočih. Prvega je objavil novomeški kanonik Matija Kastelic v drugem delu svojih Bratovskih bukvic, ki je izšel 1682 z naslovom »Modus juvandi agonizantes (str. 177—459). V 21 poglavjih so latinska pastoralna navodila za duhovnike, v večini poglavij pa so razen takih navodil še slovenski zgledi, kako naj duhovnik pripravlja na zakramente in na smrt bolnike različnih vrst in duhovnih stopenj (npr. pogl. XX: na smrt obsojene zločince). Vmes so prevedene različne molitve (npr. nicejsko-carigrajska in Atanazijeva veroizpoved na str. 233—239), odlomki iz sv. pisma in nekaj pesmi, nekatere so opremljene celo z notami.

Drug tak priročnik je knjižica jezuitskega patra Jakoba Škerla: Pomuč živim, umirajočim in mrtvim, ki je izšla prvič že 1735, drugič 1740 in tretjič 1780²⁶. To je molitvenik za bolnike in njihove domače, zato nima obrednih molitev, ampak le pripravo in zahvalo v zvezi z zakramenti, na koncu pa prevod celotnega »Priporočanja duše«²⁷, ki se v tej knjižici prvič pojavi v slovenskem prevodu.

Tretji podoben priročnik je dal v Benetkah 1749 natisniti župnik iz Štanjela na Krasu Jožef Cusani²⁸: »Christianus moribundus sanctissimis sacramentis poeni-

²¹ Prim. SBL II, 319—320.

²² Prim. SBL II, 411.

²³ Slovenski prevod je isti kot v niže opisani Škerlovi knjižici, kot opozarja Kidrič v SBL II, 411.

²⁴ Isti priročni obrednik je z nespremenjenim naslovom izšel ponovno v Trstu 1771, le da slovenski tekst ni zgolj ponatis, ampak je pisava nekoliko spremenjena; p. Pogačnik je namreč umrl že 1768.

²⁵ Prim. SBL III, 631—632.

²⁶ »Priporočanje duše« — lat.: »Commendatio animae« je precej obsežen oddelek Rimskega obrednika, ki vsebuje različne molitve, ki naj bi jih duhovnik molil pri bolniku, zlasti pri umirajočem, in ga tako »priporočil« božjemu usmiljenju.

²⁷ V SBL žal ni njegove biografije, omenja pa njegovo knjigo Kidrič v zvezi s Pogačnikom: SBL II, 411. — Karel Glaser, Zgodovina slovenskega slovstva, I. zvezek (Ljubljana 1894), ga na str. 174 imenuje »Kosane« in pravi, da je bil krščen v St. Petru pri Gorici, da je bil duhovnik v Šempasu in v Štanjelu.

tentiae, viatici, et extremae unctionis rite provisus...» Že v naslovu in še v predgovoru je omenjeno, da je knjigo namenil sobratom duhovnikom in da je na 286 straneh zbral latinske misli in navodila ter molitve, ki jih je našel pri številnih avtorjih (imenuje 6 sholastikov in 8 ascetov ter rimski obrednik). Dodal (prevedel?) pa je zelo dolge spodbudne slovenske nagovore, s katerimi naj bi duhovniki pripravljali bolnike na zakramente. Ponatisnil je tudi besedilo iz obrednika ter objavil nagovore po prejetih zakramentih. Vsega slovenskega besedila je približno za 75 strani zelo drobnega tiska, torej nekaj več kot četrtnina knjige. »Priporočanje duše« ima samo v latinščini.

Tauffererjev priročni obrednik (1771 in 1772) je razdeljen na štiri neenako obsežne dele, čeprav kazalo célo knjigo imenuje »Pars prior«. Najprej so duhovnikove osebne molitve, ki so samo v latinščini (str. 3—116). Drugi del obsega obrednik za krst, spoved, obhajilo in maziljenje (str. 114—220) in je trojezičen: latinski, nemški in slovenski. Vsa pastoralna navodila, ki so deloma povzeta po obredniku, deloma pa drugačna (samostojna?), so latinska, obrednik v ožjem smislu pa je trojezičen v toliki meri kakor veliki obrednik, le pri spovedovanju navaja tudi slovenske spovedančeve besede (str. 144—146 in 152), ki jih veliki obrednik le nakazuje; pri maziljenju pa glede litanij na str. 211 omenja možnost, da jih kdo iz zadnjega dela knjige bere slovensko. Vendar slovensko besedilo iz obrednika ni zgolj prepis, ampak je navadno pisava drugačna (to velja splošno za vse tekste v vseh obravnavanih knjigah). Tretji del (str. 220—415) je Priročnik za pastoračijo umirajočih, ki ga je že naslov navedel kot posebnost knjige (v izdaji 1772) in ga je poudaril tudi Pohlin. Tudi tu so pastoralna navodila (latinska) zelo obsežna, a ne tako dolga kot pri Cusaniju. Veliko je slovenskih nagovorov in molitev od besed, ki spremljajo poljub križa, spovednih in obhajilnih molitev²⁹, do molitev v zvezi z maziljenjem in »papeževim« blagoslovom. Obsežne so molitve, ki naj bi jih molil ali vsaj poslušal umirajoči (del tega je tudi v tržaškem obredniku 1757 in 1771, a je drugače prevedeno, in v Škerlovi knjižici), v celoti pa je tudi tu natisnjen slovenski prevod »Priporočanja duše«³⁰. Čerti del (str. 415—532) je spet samo latinski, vsebuje pa pogrebne molitve in obsežno zbirko različnih blagoslovov.

Podrobnejša primerjava posameznih tekstov bi šele dovolila izreči sodbo o medsebojni odvisnosti ali samostojnosti teh slovenskih duhovnih pisateljev; naloga bi bila vabljliva, tudi če ne bi hoteli izbrskati, od kod so dobili latinske ali nemške predloge, saj je večina tekstov v isti knjigi natisnjenih v vseh treh jezikih. Žal se doslej tega dela ni lotil ne slavist ne teolog.

Ko imamo tako pred seboj iz manj kot enega stoletja kar pet različnih priročnikov v 9 natisih za duhovno oskrbovanje bolnikov in umirajočih (pa morda sem še kakšnega prezrl), se danes temu precej čudimo, zlasti če upoštevamo, da so Slovenci šele ob smrtni postelji smeli slišati duhovnika iz tiskane knjige v celoti moliti v domačem jeziku³¹.

²⁹ Vsi ti molitveniki in priročniki nam omogočajo, da ugotovimo, kdaj in v kakšni obliki smo Slovenci dobili prve prevode posameznih latinskih molitvenih besedil in kako so se ti prevodi razvijali. Škerl, Cusani in Taufferer imajo npr. prevedeno molitev »Duša Kristusova«, litanije in druge.

³⁰ Treba bi bilo natančneje pregledati, katera besedila so v vseh teh knjižicah enako prevedena (čeprav morda ne enako zapisana), katera so pa naredili vsak po svoje. Vsi trije jezuiti so namreč vsaj nekaj časa skupno delovali v Ljubljani.

³¹ Ta misel seveda še ni dokazana teza, mogel pa bi se je kdo lotiti z vso natančnostjo.

Še bolj je to stanje čudno v širšem evropskem okviru, ker številni tiskani obredniki z obsežnimi nemškimi pa tudi poljskimi in češkimi prevodi latinskega bogoslužnega besedila pričajo, da so zlasti v srednji Evropi tisti čas tudi katoličani (morda zaradi protestantskih vplivov) smeli marsikaj več kot npr. v Italiji³². Če se zavedamo, da je Trubar tudi Slovencem (kot Luter Nemcem) prvi prevedel krstni obred v domači jezik³³, je morda intenzivnost naše katoliške obnove sovzrok, da duhovniki niso upali deliti zakramentov v domačem jeziku. Morda pa je pri tem soodločala tudi bližina Italije, ki je zlasti močno kulturno in versko vplivala v letih ob koncu 17. in v prvi polovici 18. stoletja, torej v dobi, ko so nastajale obravnavane knjige.

Celotna podoba o slovenščini v obrednikih seveda zahteva še obravnavanje mlajših obrednikov, tako ljubljanskih kot tudi tistih za severno slovensko ozemlje, kjer so uporabljali salzburški obrednik³⁴.

NA ROBU SRBOHRVATSKEGA (IN SLOVENSKEGA) ETIMOLOŠKEGA SLOVARJA

France Bezljaj

Filozofska fakulteta v Ljubljani

13

Neurnik ... se ne vgane (Prešeren, Krst pri Savici)

V celotnem svojem delu je Prešeren uporabil samo okoli dvatisočsedemsto besed, vendar nekatere že njegovim sodobnikom niso bile splošno razumljive in jih kasnejši knjižni jezik ni sprejel. Naj za primer omenim glagol *drekáti*, ki po Pleteršniku pomeni »das Wort »drek« im Munde führen»¹. Ljudsko je še danes živo *odrekáti koga* »oklevetati, razvpiti« in *razdrekáti kaj* »raznesti, razvpiti«. Če pritegnemo zraven sbh. *drečiti*, *drečati*, ukr. *drekaty*, č. *dřečeti*, povsod v pomenu »vpiti, dreti se«, nam je jasno, da je to neka stara -*deri*- podaljšava iste osnove, kakor jo imamo v sln. *dreti se*, *zadirati se*, sbh. *derati se*, *drijeti se*, mak. *dere se*, blg. *derà se*, p. *drzeć się*, gl. *drěć so*, dl. *drěš se* »kričati, vpiti«. Bernerker, SEW I 321, tega *drekati* ni pojasnil, pravilno pa ga rešuje Skok, ERHSJ I 431. Drugi takšen glagol pri Prešernu je *vganiti se*, *vgane(m) se*, ki naj bi, sodeč iz

³² Prim. podatke v nav. Špitalovi razpravi, kjer na več mestih govori tudi o liturgičnem jeziku; v bibliografiji včasih omeni tudi jezikovne podatke. Zunaj njegovega območja pa je dejstvo, da so Hrvatje v Dalmaciji že 1640 dobili v celoti prevedeni Rimski obrednik in da ga je prevajalec Bartolomej Kačić uspel natisniti celo v Rimu v tiskarni kongregacije za širjenje vere: Ritual Rimski istomaccen slovinski po Bartolomeu Kalsichiu. Seveda je ta prevod nedvomno posledica stoletnih pravic, ki so jih uživali glagoljaši.

³³ Naslove Trubarjevih obeh obrednikov gl. v op. 3.

³⁴ V študiji, ki bi obsegala popolno gradivo, bi bilo treba upoštevati tudi slovenske tekste v obredniku, ki je bil za slovenske župnije v salzburški metropoliji tiskan že 1766 (za Koroško in Stajersko) in ga navaja Glaser v svoji Zgodovini (gl. op. 28) na str. 176: Appendix ad Rituale Salisburgense pro Locis et Curatis Slavonicis ... Salisburgi 1766. Ne Simonič ne Simoniti ga ne navajata in bi ga bilo treba še poiskati.

¹ F. Prešeren, Pesnitve in pisma. Kondor 1962. Uredil A. Slodnjak. Str. 291 komentira: »... po stari šegi še drekaajo — prostaško, ljudsko besedo, ki je povrh še tuje korenine ...

konteksta, pomenil »ustaviti se, umakniti se, zadržati se«², a ga ne najdemo niti pri Pleteršniku, niti v drugih slovarjih. Pri današnjem bralcu vzbuja asociacijo, da je to napačno tvorjen sedanjik k *ugnati se*, *uženem se* »utruditi se, umiriti se«. Toda Prešeren ni Koseski, da bi ritmu in rimi na ljubo po svoje prirejal besede in oblike. Sklepati smemo, da je iz ljudskega govora poznal takšen glagol, ki se ni več splošno uporabljajal.

Misliti bi bilo mogoče na neko psl. **u-gabno^{Nti} se* k psl. *gabati* »držati«. To je dolga prevojna stopnja, verjetno prvotni iterativ osnove **ghabh-*, prim. lat. *habere* »imeti, držati«, sti. *gabhasti-* »roka«, lit. *gabanà* »naročaj«. Ohranjeno je v slš. *habat'*, starejše p. *gabać*, *gabnqć*, danes samo *nağabiwać*, ukr. *habaty*, *nahabaty*, br. *gabacъ*, *zagabacъ*, *gabnucъ*. Ker pojem »držati« ne more postati pravi dovršnik, se je pomen preko »zgrabiti, prijeti, popasti« razvil v »nadlegovati, drežnjati«. Samo blg. *gábam*, *gábvam*, *gábna* poleg *gavam*, *gavvam*, *gavna* pomeni »ogoljufati, izigrati«, mak. *gava* »varati«, *gavi se* »zijati, buljiti«, *gavest* »zateleban«. Temu ustreza sln. *ganiti*, *ganim* »ogljufati«, npr. *ganil me je za deset cekinov*, kar izvaja Pleteršnik po nepotrebnem iz it. *ingannare* »ukaniti, ogoljufati«. Po pomenu ustreza mak. *gavest* sln. dial. *zagámast*, *zagáman* »zateleban« (gor., kor.). Asimilacijski procesi *-b-* : *-v-* : *-m-* so v slovanskih jezikih tako pogostni, da za to ni potrebno navajati drugih primerov. Specifično slovenska asimilacija je samo v sln. dial. *gajtičen* »pridobiten« (Sv. Štefan) < **gabtichen*. Ta izraz je Breznik pripisal v svoj izvod Pleteršnika. Torej tudi sbh. *gaman* »pohlepen«, *vgamniti* »hlepeti« in rum. *găman*, *gămănie* »požrešen, požrešnost« ne bo iz it. *gana* »pohlep« ali iz bav. dial. *gamen*, *gaimen* »hlepeti«, kot je mislil Štrekelj, Lwk. 20. V to razlago dvomi Skok, ERHSJ I 549, ne navede pa nobene druge. Pomensko enako sbh. *gaman* je lit. *gobùs* »pohlepen«, *gobëtis* »hlepeti«, *góbtis* »stremeti«.

Kot ekspresivno varianto osnove **ghabh-* razlagajo r. *chábitb* »grabiti« *ochabanivatb* »poželjivo grabiti«, *óchabenb* »vrsta oblačila«, stp. *ochabić* »zgrabiti«. Machek, Studie 96 in Slavica XVI 208; Vasmer, REW III 224; Pokorny, VWb. 409). Začetni *ch-* se ni mogel razviti naravnost iz **gh-*, kot je mislil Meyer, IF XXXV 227. Popolna zmeda pa vlada pri posameznih avtorjih v razlagi pomensko različnih *chabati*, *chabiti*, ki jih najdemo v slovanskih jezikih. Berneker, SEW I 380, je izločil kot posebno skupino sln. dial. *haba* »perot«, *habiti*, *habljati* »frfotati s perotmi«, *habati* »suvati, drezati, švigati, pihati«, *habno* »hitro, urno«. Vse to so ekspresivni in metaforični pomeni, ki so lahko razvili iz *chabati* »grabiti«, prim. *grabim pot pod noge* »hitim« itd.

Bolj razširjeno je sln. *hábat* »varovati, čuvati, zadržati se«, izpričano že pri Dalmatinu in Megiserju, danes prekmursko *habati se česa* »vzdržati se«, *habanje* »vzdržnost«, *habovati* »varovati«, sbh. kajk. *habati* »paziti«, *habati se* »čuvati se«, csl. *chabiti se*, *ochabiti se*, *ochabljati se* »abstinere«, *ochabnъ* »prost«, *ochaba* »vse imetje«, rum. *chabnic* »unantastbar, fest« (16., 17. st.), *acarét chábnic* »neobdavčena posest«, starejše r. *ochabitb* »odstraniti«, *ochabitb'sja* »varovati se«, ukr. *ochábytysja* »pozabiti, izgubiti, vzdržati se«, *ochabyty v doma* »ostati doma«, č. *ochabiti se* »vzdržati se«. Miklošič, EW 84, primerja to z r. *chabitb* »grabiti«. Uhlenbeck, JA XV 485 je izhajal iz got. *ga-haban sik* »vzdržati

² Str. 316 (idem): *ugane* = *umakne*.

se«. To zavrača Berneker, SEW I 391, ki ne podaja nobene razlage. Machek, Slavia XVI 175, misli na sti. *kšápati* »Enthaltsamkeit üben; sich kasteien«. Zavrača ga Mayrhofer, EWAI I 286, ki izhaja iz *ksapayati* »zerstört, vernichtet« (= slov. *chapati*?). Štrekelj, JA XXVII 43, opozarja na pomensko enako csl. *ošajati se*, *ošavati se*, *ošajavati se* »abstinere« poleg *chajati* »curare«, sln. dial. *šavati se česa*, *ošavati se* (dol., kor.), a k temu sln. *ošaben* »nadut«. Pri tem ne smemo pozabiti na sln. *hábat*, *habljáti*, *habriti se* »bahati se«, *háber* »ošaben« (Pohlin), tudi *habriv*, *hábra*, *habrún*, *habrivec* »bahač«.

Vse te pomenske odtenke najdemo tudi v *držati se* vsaj v pogovornem jeziku in ni potrebno, da bi videli v njih posebno besedno družino. Izločiti je treba samo *pohábiti* »poškodovati«, kar primerjajo z lit. *skóbt* »kisati« (Brückner, KZ LI 238; Machek, Studie 89) ali z gr. *kōphōs* »stumpf, taub« (Petersson, KZ XLVII 280; JA XXXV 365); druge poskuse razlage glej Vasmer, REW III 224.

Refleksov za psl. *gabati*, *gabno*^{Nti} in za njegovo ekspresivno varianto *habati* je torej v slovenščini toliko, da smemo suponorirati kakšen — danes pozabljen — ostanek tudi v Prešernovem jeziku.

Alenka Šivic-Dular

Filozofska fakulteta v Ljubljani

14

Bolg. **glavež** »zaroka«, mak. **glavež** »pogodba za najemno delo; zaroka«, sh. **uglava** »dogovor, pogodba«

Berneker¹ ima pod geslom **golva* tudi bolg. *glavъ* »pogajam se, najemam koga (se)«. Enako povezavo ima Mladenov². Najnovejši bolgarski etimološki slovar³ to mnenje povzema, le gradivo še pomnoži: tako *glaven*, *glavež* »zaroka«, *glavim* (se) »najemam (se) za slugo«, *glavnik* / *oglavnik* (tudi) »zaročenec«, *glavnica* / *oglavnica* »zaročenka«, *oglavuvam* »zaročam«. Glagol *glaviti* s prefiksi, a brez pomena, navaja tudi Skok⁴, prav tako pod *glava*. Drugi etimološki slovarji, kolikor mi je znano, tega ne obravnavajo. Povezava je glasoslovno brezhibna, po pomenski plati pa opažamo nekakšno odstopanje.

Beseda *glava*, povezujejo jo z besedama *gol* ali *želva*, je v slovanskih jezikih razvila bogato družino. Nekaterе besede te družine so povsem domače, nekaj pa je kalkov iz različnih obdobj, zlasti po grščini, latinščini in nemščini (npr. *po-glavje*, *glava*, *glavnica* itd.). Najstarejše kalke s to podstavo srečamo že v ksl. Bilo bi preobsežno navajati vse gradivo iz vseh slov. jezikov. Naj naštejem le glavne pomenske skupine: 1. del človeškega ali živalskega telesa; 2. sinonim za bistrost, pamet; 3. oseba (moška ali ženska) ali žival; 4. sprednji ali najpomembnejši del česa, od tod vodja, poveljnik, gospodar; 5. debelejši del česa, t.j., kar ima oz. dela zadebelino; 6. od tod dosti rastlinskih ali živalskih poimenovanj; 7. deli orodij ali naprav; 8. izvir kot zgornji del tekoče vode. Nekakšna

¹ E. Berneker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1908—1913, str. 324-5.

² S. Mladenov, *Etimologičeski i pravopisen rečnik na bŭlgarskija knižoven ezik*, Sofija, 1941, str. 100.

³ V. Georgiev, I. Grŭbov, J. Zaimov, S. Ilčev, *Bŭlgarski etimologičen rečnik*, I, Sofija 1971—, str. 344.

⁴ P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I, Zagreb, 1971, str. 567.

izjema so južnoslov. *za-* / *u-* *glaviti* »zagozditi«, *zaglavak* / *zaglavka* »klin, zagozda«, *zglavak* »sklep«, ki je po Skoku, *ibid.*, 566-7, postverbal glagola *razglaviti* po odpadu začetnega *ra-*.

Iz povedanega sledi, da na začetku omenjene besede po pomenu izstopajo iz tega sistema. Nekaj podobnega je v makedonščini; Rečnik na makedonskiot jazyk, I, 98, *passim*, prinaša naslednje besede: *glavi* (*se*) »najeti koga (*se*) za delo za določen čas«, dial. »zaročiti (*se*)«, *glavež* arh. »pogodba za najemno delo«, dial. »zaroka« (slednji pomen ima tudi dial. *oglav*, v nasprotju z *oglav* ali *oglamnik*, *-mn-* je nastalo iz *-vn-*, ki je v zvezi z besedo *glava*), *glavežnica* / *-ik* dial. »zaročenka / *-ec*«, *glavenik* / *-ica* »sluga, najemni delavec, ki dela za stanovanje, hrano in določeno količino pridelkov, za določeno vsoto ipd.«, *glavedžika* »ženska, ki pripravi nevestine starše na pravo snubitev«. V enakem pomenu so vse te besede prefigirane tudi z *u-*. Ni pa po navedbah znano, v katerem makedonskem narečju se to govori.

Tudi sh. gradivo, ki ga povzemam po ARj.⁵, *passim*, je precej bogato. Že zgoraj sem omenila splošno sh. *u-* / *za-* *glaviti* (*se*) s pomenom »učvrstiti, utrditi, zabiti što u što«: *Da uzmu kamenje i uglave (t.j. stave) na mjesto, gdje je bilo predjašnje kamenje. Na Glavčini je ona jama u koju se uglavi spica.* Najdemo še *razglaviti* »razstaviti, razpahniti, razbiti«, *priglaviti* »pritrditi, priplesti nogavici stopalo«, *izglaviti* »izviti, iztakniti«⁶ itd. Iz »južnih krajeva« (pripominjam, da Elezovičev Rečnik kosovsko-metohiskog dijalekta, 1932, ne pozna niti enega primera s pomenom »pogajati se«), posebno iz Črne gore z južnim dalmatinskim primorjem in Hercegovine bom pritegnila nekaj besednega gradiva, zapisanega bodisi v zadnjih sto letih na terenu bodisi v srbskih srednjeveških pravnih in trgovskih listinah ali drugih zapisih. Po pogostnosti zapisov lahko sklepamo, da je šlo za dokaj žive besede.

Uglava »ugovor, pogodba«: (*Kad uvrijedjeni pristane na mir*) *tada odmah biva uglava* (t.j. dogovarjanje, pogajanje, op. A. Š.-D.) *o kmetovima. Dolazi prosac sa još dva bratstvenika u udavačkoj kući na uglavu t.j. da uglave ili ugovore; uglavar* »tako se zove jedan od četiri sastanaka ili ugovora za ženitbu«; *uglaviti* »odlučiti, odrediti, ustanoviti, ureći, ugovoriti da nešto bude«: *Kako jest6 uglavil6 š Ćimi roditel6 car6stva mi; nagovoriti, uvjeriti: Starac sve opravi i nadje ključara, kojega uglavi, da mu grad otvori.; poučiti, uvjeriti, utuviti komu u glavu: Uglavi ih na taki način, da učini... da ga primaju s velikom časti; refl. tudi* »odlučiti se, zavjeriti se, obećati«: *I takoz se uglavi car6stvo mi Dubrovčanom6, što im6 kto struje ili uzme v6 zemlji car6stva mi, vse tozi da im6 plati car6stvo mi.* Zanimiv je primer: *Učenici ovo velmi dobro uglavili su se i zato više... ne pisnuše.* V ARj. je pojasnilo »razumjeti«, zdi pa se mi, da je bolje izhajati iz »prepričati se«. Po razlagi v ARj. gre v vseh zgornjih primerih za prenesen pomen prek »pri-/u- trditi«. Iz Stona, iz Della Belle idr. je znan *priglaviti* »pri-kričati / -kričiti« (*Svijem sam veće puta ljubežljivo priglavio, da smo na ovijem svijetu za malo vrijeme.*) še z nekaterimi redkejšimi pomeni, ki pa ne odstopajo bistveno od pravkar naštetih (vštevši pomen »pritrditi«: *Budući tako zavratile klinac i priglavili.*) Glagol *preglaviti* pomeni le »ono što je uglavljeno (npr. svadbu) drukčije uglaviti«. Od tega nekoliko odstopa *glaviti, glavim*. Po ARj. naj bi

⁵ Rječnik hrvatskoga ili sprskoga jezika, JAZU, Zagreb, 1880—.

⁶ Jurančić, Srbohrvatsko-slovenski slovar, Ljubljana, 1953, *passim*.

bil nastal od *uglaviti*, torej po dekompoziciji. To bi bilo načelno mogoče, toda v tem primeru bi se morala glagola skladati v vsem, razen v vidu. Ker pa je drugače (*glaviti* s pomenom »nakričivati kome što«: *Koju opeta sve tančine od izdajstva uči i glavi.*, *Dvadeseti i sedam puta se (David) povraća i glavi*: Zašto je u vijeke milosrdje njegovo.; s pomenom »ugovarati«: *Isprosimo li, glavićemo vjeridbu i kad da je pristenjujemo. Glavio sam da prodam patrijara Latinima.*) in ker ne najdemo nobenega primera s pomenom konkretnega pritrjevanja, zabi-janja klina ipd., lahko to neujemanje vzamemo za dokaz, da je *glaviti* povsem drug glagol. Imel je tudi prefigirane podstave, a so se prekrile s samo prefigiranimi v pomenu »zagozditi; razčleniti«. Pa tudi pomenov »nakričivati kome, pri-kričiti« ne bi bilo mogoče pojasniti, če bi sprejeli razlago ARJ⁷.

Ni povsem jasno, ali lahko pritegnemo tudi *uglavak* »ono, što se uglavi, odredba, zaključak, odluka« kot »tisto, kar je dogovorjeno, sklenjeno« ter bolg. *uglaven* »tisti, ki je povezan s sodno kaznijo, kazenski« in rus. *ugolovnyj* »kazenski, kriminalni«, kar se je razvilo tudi v pomen »sodišče« (Vasmer⁸ slednje pojasnjuje iz strus. *golova* »glava« tudi »umorjeni«, ne priteguje pa bolg. oblik)⁹.

Miklošič¹⁰ ima tudi cksl. *uglava* »dogovor, pogodba«.

Opraviť imamo torej s precej obsežno besedno skupino, ki se je zaradi glasovne podobnosti in pomenov, ki jim je mogoče najti stičišča, pomešala s tisto od be-sede *glava*. Katero pomensko predstavo moramo pritegniti, če že pritegnemo v obravnavo vse to gradivo? Doslej so, kot smo videli, izhajali iz istega korena, kot je v besedi *glava*. Glagole govorenja bi bilo zasilno mogoče pojasniti prek *glava* »človek, mož« (prim. sln. *moževati*), vendar pa bi v tem primeru težko nastala raba z ženskim spolom: *S kim si glavila sastanak?*¹¹ Druge tri pojme (zaro-ka, pogodba za najemno delo, dogovor), ki imajo temeljni pomen »pogodba, do-govor«, bi se dalo izpeljati iz pomena »pritrđiti, utrditi« (prim. tudi *zglavak* »sklep«, nastal lahko iz pomena »kjer sta pritrđeni, povezani dve kosti« — ali pa je to že drugotno iz prvotnega pomena »zadebelina«). Tak razvoj je doživel npr. lat. *pactum*, glagol *paciscor*, nastal iz ide. korena *pāk- / *pāg'- »pritrđiti, speti, stakniti, sklopiti«¹². Čeprav je ta razlaga mogoča, se mi zdi bolj prepričljivo izhajati iz ide. korena *gal- »klicati, kričati«¹³. Ta koren

⁷ Primerjajmo denominativ *kliniti* -im impf. »nakričivati« (Vuk, Lika) iz neohranjenega *klin* (ohranjena je le prefigirana oblika *uklin* »prokletstvo«); nastal je iz podaljšanega *klĕno*, *klĕti*, izgubil pa se je ver-jetno zaradi homonimije. Skok, ERHJ, II, Zagreb, 1972, 97.

⁸ M. Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch*, III, Heidelberg 1958, str. 171.

⁹ Težave povzročajo tudi zahodnoslov. oblike. *Slownik staropolski*, II, 429, ima besedo *głowić się*, a nas napoti k *głobić* »vsiljivo prositi, zahtevati« proti dial. *głobik* »klin«, *głobić* »klin zabijati« in tudi »pove-zati, spojit s sod z obroči« (Karłowicz, *Slownik gwar polskich*, I, 86). Slednje se ujema s sh. *głob* »sklep«, kar izpeljujejo iz ide. *gel- »sprijemati (se), nekaj okroglega, kroglastega« itd. (Pokorny, 360, Slawski, 291). Skok, I, 563, izhaja iz ide. *gelebh- »strgati, praskati, s praskanjem izdolbsti«, t.j. iz istega korena kot pri žleb. Machek⁸, 168, pa č. dial. *hlobiti* »prositi« povezuje z lit. *glaboti* »tolažiti«. Fraenkel, I, 155, pa lit. *glaboti* »shraniti, tolažiti« povezuje s polj. *głobić* »klin zabiti, pritiskati, speti, pritrđiti«, č. *hlo-biti* »zagozditi, zakliniti«.

¹⁰ F. Miklošič, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Dunaj, 1862-65, str. 1035.

¹¹ Ob tem zbujajo pozornost gr. *kephalaioō* tudi medialno »na kratko posnamem, povzamem v malo besedah, navajam glavne točke« poleg »bijem po glavi« (prim. *kephalē* »glava, gospodar, življenje, lopov; najvišji, skrajni del, vrh, kraj, rob, konec«), ki je očitno v zvezi z *kephalaion* »najpoglavitejše, bistvo, glavna reč, jedro, posnetek, obseg«; nem. *behaupten* »trđiti« razlagajo z »kazati se / nastopati kot gospodar«, raz-umljenim kot »uspešno se braniti napada« in dalje »mnenje braniti, na njem vztrajati« (Kluge¹⁷, 6); let. *galvuot* »porok biti, jamčiti in galvenieks tudi »porok, talec« je lahko v zvezi z *galva* »glava«, ker gre za poroštvo z glavo, t.j. življenjem talca; zvezo z *galva* ima verjetno tudi *galvuot* »behaupten« (Mühlen-bach-Endzelin, VIII, 596).

¹² Walde A. *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*, 1910, str. 551-2.

¹³ J. Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, Bern 1949-59, str. 350.

v slov. jeziki ni neznan. Registriran je v dveh oblikah: redupliciran slov. **gol-gol-* (prim. cksl. *glagoljo*^N, *glagolati* »govoriti«, *glagolb* »beseda«, rus. dial. *gologolitb* »klepetati, šaliti se«, č. *hlahol* »beseda, jezik«, *hlaholiti* »govoriti, blebetati«)¹⁴ ali pa slov. **gol-s-* (cksl. *glasb glasiti* / *glašati* / *glasovati* »zveneti«, rus. *golos, golositb* »glasno govoriti, peti«, ukr. *holosyty* »oznaniti, razglasiti«, sh. *glas* »zvok, poročilo, vest«, *glasiti*, polj. *głosić* »razglasiti«, staro *głasać* »klicati, klicati si, bedeti« itd.)¹⁵.

Pri domnevi, da je tudi *glaviti* iz tega korena, se opiram na dvoje:

1) Po moje se tako povsem dobro pojasni ne le pomen »pri- / na- kričiti«, temveč cela skupina glagolov govorjenja z vsemi pomenskimi odtenki: pomeni »dogovoriti se, nagovoriti (koga, da nekaj stori), prepričati koga (t.j. z govorjenjem, pregovarjanjem doseči, da kdo kaj verjame)« se zelo lepo lahko razvijejo v »poučiti«, »obetati«. *Uglava* torej ni nič drugega kot »z dogovorom zagotovljena reč« in tu v bistvu ne gre za poseben pomenski prenos;

2) če bi pri besedi *uglava* »dogovor« že izhajali iz »tisto, kar je utrjeno«, bi prekršili eno temeljnih pravil: izhajali bi iz genetično oddaljenejšega jezika.

Slovanski jeziki kažejo pri izražanju pojma »pogodba« neko zakonitost. Najpogostejše se tvorijo iz zveze prefiks + glagol govorenja. Podajanje celotnega besednega gradiva tega tipa, kar ga imam v mislih, bi bilo tu preobsežno, morda celo nepotrebno. Zato bom opozorila samo na del, ki se tudi pomensko ujema z *glaviti*: č. *usmlouvati* »pogajati se za kaj«, *smlouva* »pogodba, dogovor«, *namlouvati* »na- / pre- govarjati, snubiti«, *domluviti* (tudi) »dogovoriti se, pogoditi se«; polj. *umowa* »pogodba«; rus. *ugovor* (tudi) »sporazum, soglasje«, *ugovoritb* »dogovoriti se, sporazumeti se«, *uslovitb* »isto«, *usloviye, dogovor, dogovornik* »delavec, ki dela po dogovoru«, ukr. *ugovor* »dogovor«, brus. *ugovory* »prepričevanje, prepričanje«, sh. *ugovor* »pogodba« mak. *uslov* »pogodba«, *zgovor* »sloga, ujemanje, dogovor«, dial. »uglavljivanje veridbe«; bolg. *dogovor* »dogovor«, *ugovarjane* »isto«; sln. *zgovor* »dogovor«, celo »zaveza«, *dogovor, ugovoriti si* »izgovoriti si, pridržati si«. Zelo zanimivo je ob tem sln. *pogajati se* impf. od glagola *pogoditi se*, ki pomeni ne le »razpravljati, dogovarjati se«, temveč dial. tudi »začarati, uročiti«. Ni pa povsem jasno, kakšna so bila medsebojna razmerja, t.j. časovna in prostorska razporeditev vseh naštetih besed.

Če torej upoštevamo vse doslej omenjeno, potem je jasno, da je treba izhajati iz nekega neohranjenega slov. samostalnika, nastalega iz ide. **gal-uo-*, s pomenom, ki ga je težko natančno določiti, ki pa se je moral gibati v pomenskih mejah »klic, glas, beseda«. Iz tega bi nastal glagol i-jevske vrsti (tip *glaviti*), iz njega pa vsi prefigirani glagoli in šele iz le-teh novi samostalniki. Z ide. stališča **gal-uo-* ni nič izjemnega. To tvorbo poznajo tudi keltski jeziki: kimrijsko *galw* »klicati, pozvati«, srbret. *gatlu* »klic, poziv«. Postavlja se vprašanje, ali lahko govorimo o novi slov.-kelt. izoglosi ali je podobnost naključna. Čeprav ni povsem jasno, kdaj bi bili Slovani in Kelti lahko sosedje, nas presenetljivo glasovno in pomensko ujemanje sili k domnevi, da ne gre le za naključje. Slov.-kelt. paralele sicer niso pogostne, niso pa izjemne¹⁶.

¹⁴ Gl. op. 1, str. 321.

¹⁵ Gl. op. 1, str. 323.

¹⁶ Porzig, Gliederung des indogermanischen Sprachgebiets, 1954, 135d.

Zapiski, ocene in poročila

JANKO JURANČIČ: SRBOHRVATSKO-SLOVENSKI SLOVAR, 2. RAZŠIRJENA IZDAJA, DRŽAVNA ZALOŽBA SLOVENIJE, LJUBLJANA 1972

Prva izdaja tega slovarja je izšla leta 1955 in tako je bila nova izdaja že nujnost. Razširjena izdaja, kot je zapisano v podnaslovu, pa je zdaleč obsežnejša, kot smo sicer pričakovali; druga izdaja je namreč skoraj za polovico večja in bogatejša od svoje predhodnice. Knjiga obsega 1350 strani večjega formata. Če bi izračunali poprečje, je v novem slovarju približno 45.000 besed. Slovarje s takim številom besed pa uvrščamo med popolnejše slovarje.

Jurančič je Srbskohrvatsko-slovenski slovar seveda pisal s stališča Slovencev, za slovenske potrebe, in — tako je videti — je slovar na prvem mestu namenjen uporabnikom na višji ravni, torej študentom, prevajalcem, leksikologom. Povsem očitno je, da J. Jurančič do potankosti pozna domače leksikološke potrebe in praznine.

Uvod slovarja je dokaj dolg — natanko 30 strani; vsekakor je daljši, kot so običajne dolžine uvodov pri takih slovarjih. Uporabnik slovarja se bo prav v uvodu seznanil z večino osnovnih vprašanj hrvatskega ali srbskega jezika, da bi ta jezik pri govorjenju in pisanju kar najbolje obvladal. Ker je uvod prešel okvire splošnih pripomb o zgradbi slovarja, mu je treba nameniti enako pozornost kot besednemu delu.

V začetku se bralec seznanja z lastnostmi kajkavskega, čakavskega in štokavskega narečja. Nato sledi kratek zgodovinski pregled knjižnega jezika Hrvatov in Srbov. Naj posebej navedem naslednjo trditev:

»Knjižni jezik, ki ga pišejo Srbi, sloni na ekavskem narečju, s čimer so povezane nekatere glasoslovne, oblikoslovne in stilistične posebnosti, posebnosti v skladnji, poudarku in besednem zakladu, knjižni jezik, ki ga pišejo Hrvati, pa se opira na ijekavsko narečje, natančneje na hercegovski govor. Obe varianti knjižnega jezika sta rezultat razvoja dolgih stoletij in zlasti pomembnega dejstva, da se je srbsko pismenstvo dolga stoletja razvijalo v območju bizantinske ter arabsko-osmanske kulture, hrvatsko pa v območju evropskega Zahoda.

Ko govorimo o knjižnem jeziku, imamo v mislih jezik pisanih spomenikov od najsta-

rejših časov, od 9. stol. za Hrvate in od 12. stol. za Srbe. Začetek hrvatskega kakor tudi srbskega pisanja je nadaljevanje starega cerkvenoslovenskega pismenstva.« (IX. str.)

Zaradi Jurančičevega osnovnega stališča do knjižnega jezika Hrvatov in Srbov oziroma zaradi njegovega stališča do razlik med jezikoma sem moral navesti oba odstavka. Vsak namerni ali nenamerni sprejemalec resničnih razlik pride — najmanj — do zmede in nesporazumov. In to načelo vodi J. Jurančič skozi ves slovar.

Pri pisanju zlogov je-ije, izraženih z ž, ni zlatega pravila. Taki zlogi povzročajo vsakomur, ki želi pravilno pisati, večje ali manjše težave. In prav zaradi tega je pisec vnesel v slovar pravila o pisanju le-teh. Pravila so obširna in pregledna ter podkrepljena z mnogo primeri.

Pisec se ukvarja tudi s tujkami — in to vse od njihovega prihoda k nam pa do današnjih dni. Pohvaliti velja piščevo natančnost, da jih ni samo navedel, temveč prikazal tudi njihovo kratko zgodovino. Tujke v jeziku so posledica zgodovinskih, gospodarskih in kulturnih razmer tako pri nas kot pri sosednih narodih. Po vrsti so navedene besede, povzete iz grščine, iz romanskih jezikov, iz germanskih in slovanskih jezikov, iz madžarščine in turcizmi. Vendar odnos Srbov in Hrvatov do tujk ni bil enak: prvi purizma skorajda ne poznajo, drugi pa so raje ustvarjali nove besede in izraze za tehnične in znanstvene pojme; prvi so dopuščali vpliv ruskega, drugi češkega in poljskega jezika.

Naglasu je odmerjen najboljšeje del uvoda: od XX. do XXIX. strani. Na začetku je tale trditev:

»Kakor slovenščina ima tudi štokavščina muzikalni poudarek, po katerem se ta dva jezika bistveno razločujeta od ostalih slovanskih jezikov in celo od južnoslovenske makedonščine in bolgarščine, ki imata ekspiratorni ali dinamični poudarek.« (XX. str.)

J. Jurančič nadaljuje, da je vsa štiri naglasna znamenja prvi uporabil Vuk Kara-

džić s sodelovanjem D. Daničića — in sicer ob izidu Srbskega slovarja 1852. Menim, da je zaradi celovitosti tu nujna manjša dopolnitev. Prvi je namreč uveljavil in uvedel v prakso štirinaglasni sestav hrvatskega pisanja Šime Starčević v gramatiki, ki ima naslov: Nova ricsoslovica iliriska vojnijskoj mladosti krajicsnoj poklonjena trudem i nastojanjem Shime Starcevech xupnika od Novoga u Lici, u Trsatu 1812. Res je sicer, da razlikuje Starčević štiri poudarke, vendar piše samo tri (', '̂, '̄).

Ne piše torej znamenja za kratko padajoči ali hitri poudarek ('), vendar ga uporablja. Znano je, da je Karadžić v prvi izdaji Srbskega slovarja (1818. leta) prav tako uporabljal samo tri naglasna znamenja — torej je ravnal pravzaprav enako kot Starčević.

Jurančić se je občutno bolj poglobil v bistvo hrvatskega ali srbskega poudarka ter v njegov zgodovinski razvoj, s tem da ga je vzporejal s praslovanskim, ruskim in čakavskim. Razmerje ponazarja z naslednjimi primeri:

psl.	čak.	štok.	rus.
рыба	riba	riba	рыба
ръко	rûku	rûku	руку
жена	ženā	žena	женā
ръка	rûkā	rûka	рукā

Posebej bi bilo treba omeniti premični poudarek — s prehodom na predlog — in to zaradi novosti, ki se tod pojavljajo, ter zaradi načina, kot ga je prikazal Jurančić. Nedvomno je doslej pri tem najdlje segel prav J. Jurančić. V naših slovnicaх so navadno takele trditve: velja, da obstaja starejši ali krepki preskok ter novejši ali šibki, navedeno je potrebno število primerov — in zadeva je opravljena. Vprašanje, kdaj je preskok poudarka šibek in kdaj krepki, seveda ni obdelano. Odveč bi bilo dokazovati, koliko nevednosti povzroča tujcu nepojasnenost tega pojava. J. Jurančić je navedel obširno vrsto primerov preskakovanja obeh vrst, pri čemer je obdelal preskakovanje poudarka po besednih vrstah: najprej pri samostalniki, nato pri pridevniki in glagoli. Ker je pri samostalniki in pridevniki pomembno število zlogov — pri pridevniki celo še nedoločna in določna oblika, so samostalniki in pridevniki razvrščeni po številu zlogov in po spolu, glagoli pa po oblikah. Čeprav je ta stvar sama po sebi zelo zapletena, je

pri Jurančiću poenostavljena do največje možne mere in predstavlja zato zelo uspešno praktično predstavitev prehajanja naglasa. Največja vrednost te obravnave pa je, da je moč jasno ugotoviti vrsto preskakovanja poudarka na predlog.

Jurančić se je kratek čas zadržal tudi pri fonološki in poudarni opozitivnosti. V prvem delu navaja primere opozicij med kratkim in dolgim samoglasnikom pri besedah različnih pomenov, kot dŭga — dŭga, grād — grād, gōra — gōrā — gorā, nato v okviru paradigme, npr. lĭpa — lĭpā, prijatelj prijateljā, vrēmēna — vrēmēna — vrēmēnā, lĭdŭi se bōjē — lĭdŭi se bōjē, djĕvōjkā se lĭdŭi stĭdē — djĕvōjke se lĭdŭi stĭdē, žēne se nē ženē idr. Jurančić je upravičeno pokazal na te primere, kajti tujcu povzročajo težave, zlasti opozicija med roditeljskim ednine in množine pri samostalnikih vseh treh spolov.

Pisec je na kratko opozoril tudi na razlike v naglasu hrvatske in srbske variante. Tako navaja nasproti hrvatskemu činōvnik, stanōvnik, rĭčēnik, pōsjetiti, pĉelār srbsko činōvnik, stanōvnik, rēčnik, posētiti, pĉelār; nasproti pletēmo, čitāmo, držĭmo ter brōjēci, držēci, hōtēci, žēlēci idr. so primeri pletēmo, čitāmo, držĭmo, brojēci, držēci, hotēci, želēci. Avtor je pridal še nekaj primerov.

Na koncu je primerjava med slovenskim in štokavskim naglaševanjem (to je standardnim). Čeprav je obravnava prejkone obrobne značaja, je doslej vendarle največ, kar je bilo kdajkoli narejeno v primerjanju naglaševanja teh dveh jezikov. Jurančićev začetek bi bil lahko osnova in pobuda za prihodnje kontrastivno preučevanje obeh akcentuacij; Jurančić je položil temelj in pokazal pot!

Navedel sem že, da je Srbskohrvatsko-slovenski slovar bogat besed. Vendar moram dodati še, da so besede pojasnjene na širši način, vsaj tiste, ki so manj razumljive in redkeje uporabe. Pri tem ne smemo pozabiti na vrsto slovarja in njegov namen oziroma potrebo po takem slovarju v slovenskem govornem prostoru. V vsem delu je enoten način razlage besed, kar naj prikazem z naslednjimi primeri:

ako I. vezn. če, ako ~ poginem, mene će okajati majka Kozara, ~ bih ti i usuo vina, za te nisu čaše pozlaćene; II. v zvezi s pri-slovi: jedva ~ komaj da, tek ~ največ, v nabolšem primeru: oni su još mladi, tek ako su navršili dvadesetu godinu; već ~

razen da: ne znam šta ćemo mu, već ako ga oženimo; III. medm. čeprav, dobro: rana će te boljeti! — pa ako!

rúka ž, *daj. rúci in rúci, tož. rúku, mn. rúke* rod. *rúkū* 1. roka: *dići -u na koga, na svoju -u, pustiti komu slobodne -e, biti čija desna ~, ići komu na -e, skrstiti -e, prodati ispod -e, biti komu na ruci, ići od -e, imati što pri ruci, biti srečne -e, biti čistih -u, crtati slobodnom -om, voditi za -u, ~ pomirnica roka sprave*, 2. vrsta: *ima tu knjiga od svake -e*, 3. način: *u neku -u ima pravo*, 4. u najmanju -u vsaj 5. na brzu -u v naglici, 6. u jednu -u obenem.

Kjer je bila potrebna podrobnejša razlaga, jo je avtor zgostil; komaj bi mogli najti važnejši pomen posamezne besede, ki ne bi bil obrazložen.

Glasovne spremembe so našle ustrezno mesto, le palataliziranih samostalniških oblik je nekoliko manj. Razume se, da so zastopani tipi kot *duh* — *duhovi* in *dusi*, *vuk* — *vuci* — *vukovi*, *noga* — *nozi* ipd., vendar bi ne bilo slabo, ko bi bilo to navedeno povsod, kjer nastajajo take spremembe. In sicer največ zato, ker so slovenski samostalniki tako rekoč depalatalizirani, uporabnika slovarja pa je priporočljivo spomniti na depalatalizacijo v srbohrvaščini.

Tuje uho nima občutka za neobstojni samoglasnik *a*. Realnost zaradi tega kratko in malo zavezuje sestavljalce slovarjev označevati vsako besedo, kjer se neobstojni *a* izgubi. V Jurančičevem slovarju je to narejeno neoporečno in na ravni naloge. Tako le: *bādanj* -dnja, *kúkac* -kca, *mūčanj* -čnja, *mōmak* -mka, *sāmac* -mca, *drēvan* -vna -o, *mūdar* -dra -o, *šūpalj* -plja -e, *ūman* -mna -o. Kljub temu so še obveznejši primeri, pri katerih se pojavlja izenačitev soglasnikov po zvočnosti in izgubitev posameznih soglasnikov po izginitvi neobstojnega *a*. Taki primeri so: *jastrebac* -pca, *konjotjžac* -šca, *kōpitac* -ica, *mlādac* -aca, *trputac* -uca, *vrábac* -pca; *bōlestan* -sna -o, *grōždan* -zna -o, *māstan* -sna -o idr. Brez tega bi se Slovenec v slovarju težko znašel.

Da ne bi bilo odvečnega prostorskega podvojevanja, so (i)jekavske in ekavske oblike istih besed natisnjene samo na enem mestu, tako da so (i)jekavske oblike poleg ekavskih. Primeri: *bijēdan* -dna -o (ijek.), *bēdan* -dna -o (ek.), *pjēvati* -am (ijek.), *pēvati* -am (ek.). Kadar ena stran nima ustreznih oblik, ni zapisano, da ta ne obstaja, temveč je zapisano samo, recimo, *tjelōvježba* ž (ijek.), *tjelovježbanī* -a -o (ijek.).

Pri iskanju ekavske oblike je torej iskalec napoten na (i)jekavsko obliko.

Pri besedotvorju so enako vnesene besede istega pomena, vendar različnih sufiksálnih morfemov. Tako so: *govedārica* — *govēdārka*, *gotōvān* — *gotovāndžija*, *hūm* — *hūmka*, *kāpadžija* — *kāpār*, *lōnče* — *lōnčić*, *tūžilac* — *tūžitelj*, *ženskār* — *ženskārōš* idr.

Dvojne oblike tvorbe tujk so v slovarju prav tako našle svoje mesto, npr.: *ciborij* — *ciborijum*, *demokracija* — *demokratija*, *iront* — *ironta*, *garancija* — *garantija*, *laboratorij* — *laboratorija*, *teritorij* — *teritorija*. Samostalniki na -ist / -ista so navedeni tako, da je končni -a postavljen v oklepaj, kot *carist(a)*, *komunist(a)*, *marksist(a)*, *radist(a)*, *slavist(a)*, *socijalist(a)*, *žurnalist(a)*.

Analogno temu tudi glagoli na -irati nasproti -isati / -ovati: *bagatelizirati* — *bagatelisati*, *balzamirati* — *balzamovati*, *cizelirati* — *cizelovati*, *denaturirati* — *denaturisati*, *garažirati* — *garažovati*.

V zvezi s tujkami ne smemo mimo podatka, da je pri večini tujk naveden njihov izvor in da je prav tako navedena izvirna oblika npr.: *broka* ž (it. brocca) pločevinasta posoda za vodo, *brōkāt* -ata m (it. broccato) brokat, *brōkūlj* m (it. broccolo) bot. brstični ohrovt, *brōnc* m, *brōnca* ž (it. bronzo) 1. bron, *citara* ž (lat. cithara, gr. kithára) citre. Kdor bo torej uporabljal novi slovar, se bo hkrati seznanil tudi z nastankom tujk.

V zadnjih desetih letih je bil ovržen Daničičev sistem poudarjanja zloga *ije*, ki je nastal iz *ě*, kadar pride poudarek na -e-. Ovrгла ga je hrvatska stran. Po sledih V. Karadžića je Daničić ta zlog poudaril s počasnim (') poudarkom, npr.: *dijēte*, *mlijēko*, *plijēviti*, *mest. ed. snijēgu*, *tijēsan*, *trijēbiti*, *vrijēme*, *zvjēzda*. Ker tako stanje nima govorne podlage (kolikor ta obstaja, je zelo ozka, narečna), ga ni imelo smisla ohranjevati zgolj iz navade, oziroma eno pisati, drugo pa izgovarjati. Danes pišejo take primere z rastočim (') poudarkom: *dijēte*, *mlijēko*, *plijēvati*, *snijēgu* itd. Jurančiču ne moremo zameriti, da je ravnal tako, saj se na ta prehod še ni navadil. Vem, da je svoj Srbskohrvatsko-slovenski slovar zasnoval že davno pred spremembo pisanja poudarka in da kasneje v rokopisu skorajda ni bilo več mogoče spreminjati naglasnega znamenja.

Iz vsega je očitno, da je bil J. Jurančič pozoren do jezikovnih značilnosti pri Hrva-

tih in Srbih in bil pri tem pošten in dosleden. Tudi z vseh drugih vidikov je nalogo opravil strokovno ter na ravni tako domačih potreb kot tudi sodobne leksikografije.

Glede na to lahko od njega pričakujemo še drugi del slovarja, s čimer bo zaokrožil svoje dragoceno delo.

Mate Simundič
PA v Mariboru

SLAVISTI NA SLOVAŠKEM IN MORAVSKEM

V desetem letu slavističnih ekskurzij v tujino je kot zadnja slovanska dežela zunaj naših meja prišla na vrsto Slovaška (od 10. do 19. junija 1973). Slovaki so v naši, žal tudi slavistični zavesti živeli bolj ali manj skriti v senci Čehov. Boleča resnica je tudi, da je poprečen slavist danes notranje bolj odprt na zahod kot v slovanski svet, s katerim je bil slovenski izobraženec dokaj intimno povezan še pred zadnjo vojno. Po desetih dneh potovanja pa se je pred udeleženci ekskurzije Slovaška, zlasti njena kulturna dediščina, vendarle izvila iz anonimnosti. To pa posebno po zaslugi vodje ekskurzije prof. Viktorja Smoleja. Bil je tokrat »duh, ki oživlja«.

Pot nas je vodila čez Madžarsko, ob severnem bregu Blatnega jezera, torej nekako tam, kjer so se nekoč stikali naši predniki s Slovaki, preden so se mednje zajedli napadalni in trdoživni Madžari.

Dvema značilnima točkama Bratislave — gradu na skrajnem obronku Malih Karpátov in zvoniku katedrale sv. Martina — se je v zadnjem času pridružila še tretja — stolp nad elegantnim lokom visečega mostu čez Donavo. Že lega — blizu madžarske in avstrijske meje — priča, da to mesto pod Avstro-Ogrsko ni bilo središče Slovakov, to je postalo šele po prvi svetovni vojni. Nasprotno, odkar so Turki leta 1526 zmagali pri Mohaču, je bila Bratislava (Požun) namesto Budimpešte glavno mesto Ogrske. Tu so kronali ogrske kralje. Zato je na zvoniku katedrale zlata krona, v cerkvi pa baročni kip svetega Martina, zaščitnika ogrskega viteštva. — V starem delu mesta nas poleg gotsko-renesančnega magistrata pritegne klasicistična nadškofijska palača z zrcalno dvorano, kjer je bil 1805 podpisana bratislavski mir in po njem 1809 ustanovljene Ilirske province. Leta 1848 je bila prav tu razglašena zemljiška odveza. — »Sloveča Hero je bila v Abidi,« se spomnimo s Prešernom, ko si ogledujemo šest angleških gobelinov, ki ponazarjajo grško bajko o Heri in Leandru. — V dveh baročnih palačah, kjer je 1848, zasedal ogrski deželni zbor, si je našla prostor

univerzitetna knjižnica, poleg narodne knjižnice v Martinu največja slovaška knjižnica. — Brezobzirno se je tik ob cerkev sv. Martina zajedla moderna cesta, zaradi nje pa je moral pasti del židovske četrti pod gradom s slovečo sinagogo vred. In vendar kažejo Slovaki spoštovanje do kulturne dediščine — to spoznavamo kasneje — tu, sredi glavnega mesta, pa tako pomanjkanje pravega čuta. — Grad, ki mu je dokončno, nekoliko kasarniško obliko dala Marija Terezija, je nekoč gostil Hermana II., ko je zahajal k hčerki Barbari in zetu kralju Sigismundu, in tu je mogočnega Celjana doletela tudi smrt. Izkopani temelji stare cerkve pa kažejo, da je grajski grič bil naseljen že za Velike Morave.

Ob Donavi navzgor, ob izlivu reke Morave, so na strmi skali razvaline gradu Devina, ki je branil prehod čez Donavo. Še zdaj je tu Donava meja med slovanskim in nemško-avstrijskim svetom.

Severovzhodno od Bratislave, pod vznožjem položnih Malih Karpátov, poraslih z vinsko trto, leži mestece *Jur pri Bratislavi*. V tukajšnji kasarni je pod pritiskom razmer služil Fran Maselj Podlimbarski. — Ob robu mesta, v hiši sredi bujnega zelenja, je literarni muzej socialist. realista Petra Jilemnicekega. Redek pojav — bil je Čeh, pa je pisal o Slovaki in v slovaščini. Podoba razodeva sorodnost z Vorancem: preprost, nekako kmečko zdrav možakar. (Njegov roman Neorano polje, slika predvojne krize na slovaškem podeželju, je kmalu po vojni prevedel v slovenščino Viktor Smolej.) V predavalnici, ki spada k muzeju in je opremljena z magnetofonom, projektorjem itd., se prvič srečamo s slovaščino. Zazveni iz ust prijazne varuhinje, ki nam predstavlja pisatelja. Slovaščina je zelo sorodna češčini, v glasovnih značilnostih pa je bližje slovenščini, saj je ohranila nekatere staroslovanske posebnosti, ki jih je češčina po svoje razvila.

Mestece Modra je povezano z utemeljiteljem slovaškega knjižnega jezika in borce za pravice Slovakov — Ludovitom Štúrom. Bil je idejni nasprotnik Jána Kol-

lárja, ki je pisal češki, medtem ko je Štúr uvedel v knjige osrednje slovaško narečje. Slovaški knjižni jezik je tako star 130 let. Paradoks zgodovine je bil, da so madžarski revolucionarji nastopali proti Slovacom, in tako se je tudi Štúr moral skrivati v tem mestecu. Soba, kjer je umrl, je sestavni del njegovega muzeja, sredi trga je njegov spomenik, na pokopališču pa grob. — V Modri obiščemo še ročno keramično delavnico, ki nas sprejme z napisom nad vhom: Čuvajmo dediščino svojih očetov! Tehnost teh besed nam potrdijo še kasnejša srečanja z bogato slovaško in sosednjo moravsko folkloro in ljudsko umetnostjo.

Po ravnini, žitnici Slovaške (ne pozabimo: Slovaška je bila pod Avstro-Ogrsko in še za prve republike agrarna dežela, Češka pa industrijska), med drevoredom vabljivih rdečih češenj poromamo proti *Trnavi*, slovaškemu Rimu. Ko so v 16. stol. Turki zasedli velik del Ogrske, so Ogri prenesli cerkveni sedež v Trnavo in tu ustanovili jezuitsko latinsko univerzo, ki je delovala do prenosa v Budimpešto. Med profesorji so bili tudi Slovenci. V mestu je zrasla vrsta cerkev, med njimi je enoladijska jezuitska, nekoč univerzitetna, največja cerkev na Slovaškem sploh.

Nitra budi asociacije na nitransko kneževino, ki se je združila z Veliko Moravo, in na kneza Pribina. Sredi grajskega kompleksa je katedrala, ki združuje tri cerkve iz različnih obdobij. Morda je najstarejša cerkva z romansko-gotskimi elementi bila nekoč Pribinova cerkev iz 9. stol. najstarejša na ozemlju Velike Morave. — Sosednji grič *Zobor* je povezan z legendo o Svetopolku — spokorniku. V zgodbi Svatoboj puščavnik jo je obdelala prva slovenska pisateljica Jospina Turnograjska.

Ob *Váhu*, ki je poleg *Hrona* največja slovaška reka, so *Piešť'any*, zdravilišče za revmatične bolnike. Kar so Čehom *Karlovy Vary*, to so Slovacom *Piešť'any*. Simbol zdravilišča je kip invalida, ki je prelomil nepotrebno berglo, ker je shodil.

In še ob *Váhu* navzgor, dokler se ne pokaže mogočen grad nad mestom *Trenčín*. Tu je gospodaril ob koncu 13. in v začetku 14. stoletja fevdalec *Matúš Čák*, gospodar *Váha* in *Tater*.

Po bisku *Trenčina* smo prešli čez *Male Karpate* v dolino *Morave*, da obiščemo nekatere kraje, najtesneje povezane z zgodovino Velike Morave.

Na poti proti *Moravski* prijetno presenečenje. Sredi trga *Bzince pod Javorino* stoji

velik kamnit cvet z žensko glavo — spomenik domačinki pesnici *Ludmili Riznerovi-Podjavorinski*. V nekdanji šoli, njenem domu, nam učiteljica razkaže njen muzejček. *Podjavorinská* je prevedla nekaj pesmi našega *Aškerc*a. Njej, vse življenje bolelni ženski, je bil *Aškerc* blizu, ker ni bil mehkoben.

Že smo na *Moravskem*. Sredi *Hodonína* še stoji spomenik *T. G. Masaryka*, ki se je tu rodil. Sveže cvetje kaže, da še ima skrite občudovalce. Nemara sta ta spomenik in oni v *Gottwaldovu* danes edina *Masarykova* spomenika v republiki. — Ravnina za mestom je posejana z naftnimi stolpi.

Prav blizu so *Mikulčice*, kjer so pred dvajsetimi leti pričeli odkrivati naselje iz *Velike Morave*, ki je štel več tisoč prebivalcev. Temelji številnih cerkev, hiš, zlasti pa estetsko izdelan zlati nakit kažejo na veliko kulturno razvitost tega starega slovanskega središča.

Skozi *Stražnice* in *Veseli na Moravi* ločita oko in aparat prijazne hišice, poslikane z ljudskimi ornamentami. Smo sredi t. i. *Moravskega Slovačkega* z bogatim narodopisnim izročilom, ki še ni izumrlo. Tega se najbolj zavemo v muzeju v *Uherskem Hradištu*. Godci, posneti na magnetofonski trak, spremljajo pisane sprevede narodnih noš na diapozitivih. Dopolnjuje jih bogato razstavno gradivo. Zaustavimo se ob *Morani* lutki iz slame, ki so jo vrgli v vodo v znamenje prihajajoče pomladi. Obstrmimo pred bogastvom pirhov — kraslic — v različnih tehnikah. V prodajalni ljudskih izdelkov na trgu pa prodajalka hladnokrvno sprejema novo blago in se ne zmeni za kupce pred zaprtimi vrati, ki bi radi nakupili kraslic za spomin...

Le nekaj kilometrov je do *Starega mesta* z izkopaninami. Tu je bil morebitni *Svetopolkov »Velegrad«* tam slavni na *Moravi*. Vsekakor pa nekdanji *Velehrad* ni bil tak, kot ga po grafikah iz 19. stoletja slika *Aškerc*.

V današnjem *Velehradu* z veliko romarsko cerkvijo se človek domisli romanja ob tisočletnici *Metodove* smrti, ob katerem je oblast razširila govorice o epidemiji, da bi preprečila slovansko manifestacijo. Domisli se *Gregorčičeve Velegrajske kuge* pa *Aškerc*ovega spoštovanja slovanskih apostolov.

Iz preteklosti stopimo v moderni industrijski čas, ko prispemo v *Gottwaldov* z nekdanjo *Bat'ovo* tovarno čevljev. Čeravno gre za tipično industrijsko mesto — samo

v tovarni čevljev dela 30.000 delavcev — je mesto prijetno zaradi urejenosti in zelenja med stavbami. V tovarni je velika muzejska zbirka obutve vseh časov in dežel.

Pri mestecu Rožnov pod Radhoštem je narodopisni muzej na prostem. Sredi drevja so lesene hiše s popolno opremo, prenesene sem iz bližnjih trgov, magistrat, cerkev s pokopališčem, zvonički, slikovito obdelani panji v lončenih posodah: z zeljnato juho, ajdovo kašo, sirovimi in makovimi kolači. In gostje, muzejski obiskovalci, ne prestando prihajajo in odhajajo, čeprav je delavnik.

In spet na Slovaško čez Moravske in Slovaške Beskide. Tu je pokrajina Orava, nekoč najsiromašnejši del Slovaške. V dolini, kjer so zajezili reko Oravo, je nastalo jezero, pravo slovaško morje z jadrnicami in ladjicami. Iz vode štrli otoček s cerkvico, ostane vasi *Slanice*. V cerkvi razstavljajo dela ljudske upodabljaajoče umetnosti, pred njo pa je spomenik rojaka Antonína Bernoláka. Bil je Štúrov predhodnik. Tudi on je hotel povzdigniti slovaščino v knjižni jezik, in sicer zahodno narečje. Slovaščine so se oprigeli katoliki, medtem ko so protestantje pisali v češčini. Tako je bilo do Štúrovega nastopa.

Izvijemo se iz gorskega sveta in smo v pokrajini Turiec, v nekdanjem nacionalnem središču Slovaške — *Martinu*. Martin je eno tistih mest, katerih videz ti ne pove veliko: razpotegnjen je sredi ravnine, hiše so večinoma enonadstropne. Potem pa ti poznavalec kulturne preteklosti odkrije njegovo vlogo in mahoma gledaš z drugačnimi očmi. Takrat, ko so v Bratislavi pridno madžarili, so prihajali v Martin službovat zavedni Slovaki, bilo je dovolj mecenov, ustanovili so Matico slovaško (1863), ki je postala središče vsega narodnega življenja, zato so jo Madžari 1874 prepovedali. Tu so osnovali knjižnico, muzej, gledališče. Pokopališče v lipovi senci (na slovaških pokopališčih rasejo lipe, ne ciprese) je pravi nacionalni spomenik. Tu je med drugimi pokopan tudi najbolj znani pisatelj realist Martin Kukučín (v slovenščini imamo njegov roman *Hiša v bregu* iz življenja na Braču, kjer je pisatelj služboval kot zdravnik).

Samo kratek skok je do vasi Mošovce, kjer se je rodil oče ideje o slovanski vzajemnosti in avtor *Slave hčere* — Ján Kollár. Rojstna hiša je pogorela, na njenem mestu je hišica s spominsko sobo. V primeri z drugimi bogato urejenimi literarnimi muze-

ji, ki smo jih videli na Slovaškem, je ta sobica zelo skromna, res samo spomin na slovaškega Stanka Vraza.

Drugače je v mestecu *Dolný Kubín* severno od Martina. V njem je kot pravnik služboval in umrl največji slovaški pesnik Pavel Országh-Hviezdoslav. Ob pesnikovem spomeniku je vzorno urejen muzej, da mu Slovenci nimamo enakega. Zanj skrbi stara gospa, ki je kot mlado dekle poznala pesnika, zato je njena pripoved posebno čustveno obarvana. A tudi njena vnukinja, študentka slavistike, nas zavzeto vodi po zbirkah in nam za epilog še recitira verze iz Hviezdoslavove osrednje pesnitve Logarjeva žena. Uvodni verzi poveljujejo oravsko naravo. Vsako leto prireajo v Kubínu tekmovanje najboljših recitatorjev, od osnovnošolskih učencev do študentov visokih šol.

Pred Vyšným Kubínom, kjer se je rodil pesnik Hviezdoslav, smo se ustavili pred skromnim podeželskim dvorcem. Pesnik izhaja iz vrst revnega slovaškega plemstva, sorodnega morda »šljivarjem« na Hrvaškem. Onkraj ceste stoji spomenik z reliefom predice, osebe v njegovi pesnitvi.

Nato še skok v vas *Jasenová* k preprosti kmečki hišici, kjer se je rodil pisatelj Martin Kukučín.

Spet spomin na Aškercu. Ko se je, navdušen popotnik, vozil z vlakom iz Budimpešte v Krakov, je v kraju *Vrútky* stopila v vagon slovaška izseljenska družina, namenjena v Ameriko. Aškercu je navdihnili to srečanje pesem *Brat Slovak*, v kateri vidi edini vzrok za bedno usodo Slovakov v nacionalnem zatiranju.

Smo v pokrajini Liptov, domovini znanega sira. Na pašnikih se še zdaj pasejo velike črede krav, po petdeset in več. Podoba, ki je pri nas že redka.

Prihajamo v območje na zunaj zelenega slovaškega krasa. Čeprav je ponedeljek, čaka množica ljudi pred vhodom v podzemeljsko jamo *Demánovo*. Po svoji divji lepoti jama ne zaostaja za Postojnsko.

Siva je gmota razoranih Visokih Tater. »Na Visoki Tatri jamo izkopljite,« je zapel Jenko, ker so mu Tatre predstavljale simbol slovanstva. Jezero *Štrbské pleso* z okoličje je razgibano turistično in zimsko športno središče. A hoteli se zde kar previsoki in premondeni za gorsko okolje, četudi skuša najnovejši v naklonu strehe posnemati goro v ozadju.

Tatre so že za nami, ko se ustavimo v mestecu Kežmarok pred na videz skromno leseno protestantsko cerkvijo, ki je morala stati zunaj mestnega jedra in je bila postavljena brez vsakega železnega žeblja — tako so ukazali katoliški Habsburžani.

Biser poznogotske umetnosti se nam razkrije v Levoči. Zaradi trgovske vloge je bila Levoča najbogatejše mesto v pokrajini Spiš. Celotna deželica je več stoletij pripadala poljskemu kralju, zato je razumljivo, da se v upodabljanju umetnosti razodeva vpliv Krakova, medtem ko kaže umetnost jugozahodne Slovaške dunajski vpliv. Nekdanja mestna hiša sredi trga spominja na Sukiennice v Krakovu. Poleg stoji gotška cerkev z največjo umetnino — poznogotskim oltarjem sv. Jakoba, delom Pavla iz Levoče. Ceravno je v cerkvi še več prelepih gotških oltarjev, ti zbledijo pred lepoto glavnega oltarja: kvišku kipeča pozlačena oltarna arhitektura je pretkana s kipi svetnikov, reliefi na krilih, postavami Marije, sv. Janeza in sv. Jakoba v sredini ter reliefom zadnje večerje, v kateri je mojster upodobil najbrž samega sebe. Pravijo, da je ta 18 metrov visoki trikrilni oltar največji v Evropi, če ne celo na svetu.

Na poti proti jugu spoznamo še eno posebnost slovaškega podzemeljskega sveta — *Dobšinsko ledeno jamo* z ledenimi kapniki in ledenimi plastmi, debelimi do 50 metrov.

Po dolini reke Hron pridemo v *Bansko Bystrico*, kjer je bilo središče slovaške vstaje leta 1944. Zato se najprej ustavimo v muzeju vstaje. Ta je v najmodernejši stavbi, podobni dvema med sabo povezanimi ladijskima trupoma ali morda razklanemu širokemu pokrivalu. Vse je usmerjeno v to, da obiskovalca predvsem čustveno zagrabi. Iz nevidnih zvočnikov zadone domoljubni verzi in glasba, pokaže se hkrati vrsta diapozitivov, ki ponazarjajo zgodovino Slovaške od najstarejših časov, vmes pa so v vitrinah nanizani dokumenti, slike, predmeti, povezani z vstajo. — Kljub tovarnam v okolici je Banská Bystrica še vedno prijazno staro mesto. Njen pridevek »Banská« kaže, da je povezana z razvojem rudarstva v srednjem veku. To je privabilo veliko Nemcev in tako sta sredi mestnega jedra še danes sosedi slovaška in nekdanja nemška cerkev.

Med najlepše trenutke na poti sodi srečanje s katol. župnikom g. A. Kmetom v *Radvani* pri Banskí Bystrici, ker prevaja iz slovenščine (knjižno je izšel Bevkov Vihar),

ker pozna slovensko slovstvo — za to pa smo seveda posebno dovzetni. Ves je skromen, duhovnik Meškovega tipa se zdi, ne govori o sebi, ampak o Andreju Sládkoviču, drugem velikem slovaškem pesniku, ki je bil pred dobrimi sto leti evang. pastor v tem kraju.

Ob velikem spomeniku v *Kremnički* se spomnimo 700 Slovakov, ki so jih pobili Nemci po vstaji. Med njimi je bilo okrog 200 žensk in kakih 50 otrok.

Na vzpetini nad mestom *Zvolen* nas sprejme povsem restavriran renesančni grad, zdaj slovaška narodna galerija. Odkar namreč obnavljajo poslopje v Bratislavi, so eksponati tukaj. Sredi gotške umetnosti pritegne pozornost milina Madone z Lomničke pa številne slike na lesu, navadno deli krilnih oltarjev. Zaradi protestantizma je tudi na Slovaškem gotika prešla kar v barok. Zanimiv je iz tega obdobja kasetiran strop s portreti rimskih cesarjev in nemških kraljev. Med številnimi modernimi slikarji išče oko zdaj že umrlega Martina Benka, njegove podobe pokrajine in preprostih ljudi, naslikane v živih, optimističnih barvah, ki jim je botroval ekspresionizem.

V kotlini med gozdnatimi hribi in sončnimi pobočji se je vgnezdila *Banská Št'avnica*, po legi in vlogi podobna naši Idriji. Mesto je nastalo zaradi srednjeveškega rudnika zlata in srebra. Rudarska šola je bila najstarejša v Avstro-Ogrski, zato so se v njej šolali tudi naši rojaki, kasnejši rudarski strokovnjaki. Prav sredi mesta je geološki muzej, pod hišo pa rov nekdanjega rudnika.

Še malo in že smo na obsežni ravnini na jugu, v *Komárnu*. Povsod dvojezični napisi. Tu je veliko Madžarov, ki so nekdanje pobegnili pred turškimi napadi. Situacija je pravo nasprotje koroški: Madžari namreč očitajo Slovakom šovinizem, če pošiljajo otroke v slovaške in ne v dvojezične šole!

In spet po ravnini ob Donavi. Slovakom — vse kaže — kruha ne bo zmanjkalo, čeprav se množe silno naglo in je po zadnji vojni njih število naraslo za milijon.

V Bratislavi smo, na začetku in hkrati koncu poti, na kateri smo obredli večji del Slovaške, razen njenega skrajnega vzhodnega dela.

Božena Orožen
Gimnazija v Celju

Poleti 1970, ko sem »hodil za Goethejem« od Frankfurta do Weimarja, sem se mudil tudi v Wetzlarju, kjer je véliki mož 1772 nekaj mesecev praktical pri komornem sodišču cesarstva (»Reichskammergericht«) ter se spoznal s Charlottó Buff in njenim ženinom Johannom Christianom Kestnerjem. Lepi, ljubki Lotte se je triindvajsetletni jurist zapisal z vsem srcem. Nesrečen, ker se je zapletel v ljubezenski trikotnik, je toliko bolj sočustvoval s prijateljem Karlom Wilhelmom Jerusalemom, ki mu je dušni mir vzela soproga njegovega znanca. Nazadnje je mladi Goethe ubogal prijatelja Johanna Heinricha Mercka ter brez slovesa zapustil Wetzlar. Poldrug mesec po svojem odhodu je zvedel, da si je K. W. Jerusalem vzel življenje. Dve leti kasneje je izšel Goethejev roman »Trpljenje mladega Wertherja«, v katerem se prepletajo usode vseh teh ljudi.

Lotte je postala legenda, »Werther« pa modni roman tistega časa. Zlepa ga ni literarnega dela, ki bi naletelo na tak odziv. Knjigo so prepovedali prodajati, napadali so jo z vseh strani, se norčevali iz nje — Anti-Wertherji so kar deževali (Werther svojemu prijatelju Wilhelmu iz kraljestva mrtvih, Gospod Werther — sedemkrat ženin pa vendar brez žene, Trpljenje in veselje Wertherja-moža, Wertherjeva vročica — nedokončana družinska zgodba ipd.)

Mesto Wetzlar, znano dotlej le kot sedež komornega sodišča cesarstva, je nenadoma dobilo novo vrednost kot rojstno mesto Charlotte Buff ter Goethejevega Wertherja. Rojstno hišo oboževane Lotte so mestni očetje spremenili v muzej, ulice in trge poimenovali po junakih iz Wertherja, jim postavili spomenike, vzdali spominske plošče in restavrirali poslopja, v katerih so stanovali, ter uredili spominske sobe.

V muzeju »Lottehaus« sem ušel zgovornemu vodiču ter si vzel čas za ogled vitrin s prevodi Wertherja v tuje jezike. Česa vsega človek tam ne vidi! Ko sem se primotal mimo arabskih do hrvaškega prevoda v latinici in srbskega v cirilici, sem trmasto iskal slovenski prevod Herberta Gruena. Pa ga ni bilo. Bilo mi je nerodno, ko me je vodič »odkril«, začel spraševati, od kod sem in kaj tako pozorno iščem.

Pisal sem Božidarju Borku, uredniku »Male knjižnice«, v kateri je izšel Gruenov prevod »Wertherja«. Postal je v Wetzlar svoj

lastni izvod knjižice, ki je bila že davno razprodana.

Letos sem znova obiskal Wetzlar. Toda v vitrinah v »Lottehaus« sem zaman iskal slovenskega Wertherja. Tedaj so me zgrabili popadki, ki jih verjetno občutijo vsi pripadniki majhnih narodov, kadar se čuti-jo zapostavljene. Ne le Borkovo darilo, tudi nova izdaja »Wertherja« v zbirki KONDOR bi morala biti razstavljena v vitrinah. Prepričan sem bil, da je Bogomil Gerlanc, ki sem mu pisal pred svojim odhodom na pot, poskrbel za to, da so knjigo poslali v Wetzlar. In kljub vsemu nas Slovencev še vedno ni bilo med wertheriano.

Napotili so me v upravo mestnih muzejev. Ko sem prvemu restavradorju v veži začel razlagati vso zgodbo, je nenadoma od nekod pritekel človek, me začel pozdravljati, potem pa odvedel v pisarno. (Prezrl sem, da so bila vrata iz pisarne na vežo ves čas odprta.) Tam sem odkril vzrok njegovemu navdušenju:

Prav ta dan so prejeli iz Ljubljane pošiljko, v kateri sta bila vezan in broširan izvod »Wertherja« v Kondorjevi izdaji. Ampak ubogi kustos ni prav nič vedel, kje naj bi bila Ljubljana, za kakšne prevode gre in kaj pomeni tisti skrivnostni napis na pošiljki (»Tiskovina«). Pa je spet stekla vsa zgodba od začetka. Trdo sem ga prijel za Borkovo knjižico. Pred letom dni je bila poslana, pa je še vedno ni v vitrini. Zazrl se mi je čez glavo. Obrnil sem se. Med vrati je stal bradač. Uganil sem, da naju je ves čas poslušal. Predstavil se je: Walter Ebertz, direktor mestnih muzejev v Wetzlarju. Da bomo to stvar takoj razčistili, je dejal. Zavrtel je telefon in začel govoriti — po rusko. Sledil sem pogovoru. Seveda, Borkova knjiga je prišla. Seveda, še pisali so nam o tem, mi pa smo se jim zahvalili. Jasno, vsa korespondenca je tu in knjiga je tudi še tu. »Ampak draga moja, kako se je moglo kaj takega zgoditi?... Ne, ne zdaj. Človek sedi tu pred mano...«

Nasmehnil sem se in se opravičil:

»Ne smete zameriti. Pogovor sem razumel.«

Direktor mestnih muzejev Ebertz se je v zadregi takoj znašel: Sproščeno se je zasmel, takoj nato pa me zasul s kopico vprašanj o Slovencih, naši zgodovini, kulturi in literaturi. Če imamo lastno literaturo, je vprašal. Malo sem zardel, vendar mi

je dobro délo, ko sem videl, kako sta potem vse bolj rdela onádva. Po dveh Prešernovih nemških sonetih sta priznala, da ju je sram, ker o nas ničesar ne vesta.

»Pridite pojutrišnjem! Upam, da boste tedaj opazili slovenske prevode »Wertherja« na častnem mestu v vitrinah.«

Knjige so res postavili na vidno mesto v vitrinah. Ampak gospodu Ebertzu to ni bilo dovolj. Vzel si je cel dan časa, da mi je osebno razkazal vse, kar je v mestu vredno videti. Tega pa ni malo. V Papiusovi palači je razstavljeno baročno evropsko pohištvo. Videl sem Louvre, Versailles, Sanssouci pa še kaj, toda v Papiusovi palači bi ostal lahko dneve dolgo. Sédel sem na stol, na katerem si je sodil Karl Wilhelm Jerusalem. Pa za omizje, za katerim je Goethe preživel svoje dneve v Wetzlarju. Stal

sem ob grobu sv. Gertrude, zraven pa poslušal g. Ebertza, ki mi je pripovedoval o svojih prijateljih v Sovjetski zvezi in o svoji véliki navezanosti na to deželo. Pa o sreči, da je odkril nov slovanski narod, o katerem dotlej ni vedel ničesar, o katerem pa se hoče poučiti, kolikor bo največ mogoče. Cel dan je bil vzoren gostitelj in odličen razlagalec.

Dogodek bi ne bil vreden zapisa, če ne bi bilo zraven res čudnega naključja. In če bi zraven ne bilo Nemcev, ki obožujejo Slovane nasploh, Ruse posebej, nas pa imajo radi. Nemcev, ki ne vedo o nas ničesar, pa bi radi vedeli o nas kar največ. Takih Nemcev, ki so nam hvaležni za kulturne stike in ki tako početje hvaležno sprejemajo.

Janez Svoljšak
Osnovna šola »Tone Čufar«
na Jesenicah

Vprašali ste

O PRIIMKU ČOP

Od kod izvira moj priimek?

Marijana Čop
Maribor

ODGOVOR

Iz Slovenskega biografskega leksikona I, str. 95, vzemo, da izvira rod slovenskih (in hrvaških) Čopov iz Koroške Bele. Potomec hrvaške veje Čopov (iz Karlovca), dunajski dvorni svetnik Anton Tschopp di San Maurelio, je pred več desetletji raziskoval zgodovino svojega rodu in ugotovil, da so se Čopje preselili na Gorenjsko v času reformacije (16. stol.) iz švicarskega Engadina, torej iz dežele, kjer govorijo retoromanski jezik *romaunč*, ki je v kantonu Graubünden priznan kot četrti švicarski uradni jezik. Tu in drugod v Švici je res našel priimke, ki so enaki našemu (Tschopp, Tschop, Gioppi, Cioppi).

To dejstvo nas takoj odvrne od misli, da bi vaš priimek povezovali z našo besedo *čop*, *čopa*, ki ima svoji vzporednici *šop* in *škop* (nik) (prim. nem. *Schopf* in stvnem. *scoub*). Poizvedeti moramo, ali obstaja v švicarski retoromanščini občno ime, ki bi bilo lahko izhodišče za lastno ime Čop. To informacijo smo dobili iz slovarja Z. Pallioppi — E. Pallioppi, *Dizionario dels idioms romauntsches...*, Samaden 1895, ki na str. 778 navaja geslo *tschop* (= čop) v pomenu »das

kurze Oberkleid für Männer und Frauen« in opozarja na bavarski *Tschoppen* in ital. (zastar.) *cioppa*; (za podatke se zahvaljujem prof. Pellegriniju iz Padove). Etimološki slovarji (prim. Berneker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch* I, str. 459 in 460; Vasmer, *Russisches etym. Wörterbuch* I, str. 433, III, str. 433 in 466; Sławski, *Słownik etymologiczny języka polskiego* I, str. 591) izpeljujejo številne slovanske izraze za kožuhe in druga oblačila (npr. rus. in v dr. sl. jezikih *šuba*, sh. *šubara*, rus. in dr. *župan*, *zipun*, *jubka*, polj. *jupka*, sle. *jopa*, itd.) deloma preko nemščine in francoščine (srvnem. *schube*, *joppe*, *jope*; fr. *jupe*, *jupon*, ipd.) iz skupne italijanske osnove *giubba* (star. *giuppa*) v pomenu *suknja*, *jopa*. Toda tudi *giubba* ni zrastle na italijanskih tleh, ampak je bila izposojena od Arabcev (*džubba* — oblačilo z dolgimi rokavi); od njih je prišla beseda tudi v nekatere jezike Bližnjega in Srednjega vzhoda.

Za ponazoritev naj to gradivo zadošča; upravičeno lahko torej domnevamo, da je dobil engadinski prednik današnjih Čopov (Čóp, Čópa!) svoj priimek po imenitnem površniku (kožuhu), ki ga je nosil, kot so dobili pri nas ali drugod priimke *Kožuħ*, *Pelc*, *Šuba*, *Šubin*, *Šubnikov* ipd.

F. Jakopin
Filozofska fakulteta v Ljubljani

DROBNO VPRAŠANJE

V torek, 4. decembra 1973, ob 19. sem gledala TV oddajo »Seštevanje do 5«, peto nadaljevanje iz cikla o matematiki za naše prvošolčke, starše in učitelje. Besedovali so o združevanju množic in o seštevanju števil. Presenetilo me je, da so predavatelji imenovali množica, tudi ko je šlo le za eno drevo, klop ali hišo. Ne gre za spor z logiko oz. za contradictio in termini? Če je ena sama samcata revcena... klopca... množica, potem sem lahko tudi jaz... nenehno v večini in nikoli osamljena, ali ne? Kot Walt Whitman v 24. spevu »Pesnitve o sebi« najbrž:

»Walt Whitman, cel kozmos, sin Manhattna, vročerkren, mesen, čuten etc....«

O MNOŽICI V MATEMATIKI

Ni mi znano, kaj so besedovali o množicah na televiziji. Iz postavljenega vprašanja pa je vsekakor očitno, da govorci niso mogli biti kaj prida prepričljivi. Priznam tudi, da mi niso povsem razvidni razlogi za to neugnano vnemo, s katero smo se nenadoma zavezali seznaniti vse Slovence s teorijo množic. Vendar »akcija je stekla«, vprašanja so tu in terjajo odgovore.

Besedo »množica«, kakor tudi sicer večino drugih besed naravnega jezika, uporabljamo v matematiki v dosti širšem smislu in pomenu, kot je navada v vsakdanjem govoru. Zaradi logičnih težav, ki jih tukaj ne nameravam opisovati, velja posebna skrb vprašanju eksistence množic, seveda kot matematičnih objektov. Za naš namen bo dovolj, če navedem dva primera, v katerih je obstoj ustreznih množic aksiomatično zajamčen.

Ako sta a , b različni reči ali individua, potem za matematika obstaja množica, ki ima natanko ti dve reči ali individua za svoja elementa. To množico zapišemo simbolično $\{a, b\}$. Da imenujemo že skup samo dveh reči »množica«, pravzaprav ne bi smelo biti preveč spotakljivo za jezikoslovca, saj uporabljamo tudi v večini jezikov »množino«, brž ko imamo opraviti z dvema rečema. Potemtakem obstaja, vsaj za matematika, na primer množica

(1) {Jolka Milič, Tomaž Šalamun}

ne glede na to, če prizadeta privolita ali ne.

oziroma kot Ervin Fritz v Pogovorih z Marijo (IV. pogovor):

»Ervin Fritz, tvoj mož, ... nič manj možat kot drugi, ne manj pošten, ne manj pogumen... pokončen, čist, ne manj nadarjen, Ervin Fritz, tvoj mož (>cel kozmos)<...

Potemtakem bi morale biti naše seje vselej sklepčne, kaj? Če je vsak izmed nas v določeni situaciji že množica, potem mrgoli slovenskih glav kot mravljincev. Le kaj je Kosovo! jokal in obupoval v Baladi (Prišel je pevec slovenske dežele) čez našo manjšinsko usodo, če nas je pa za kakih sto ducatov vesolj?

Jolka Milič

Sežana, Partizanska cesta 14

Drugi primer pa je naslednji. Naj bo M dana množica, L pa kakšna lastnost, ki je smiselna za elemente te množice. To pomeni, da za vsak element množice vsaj načelno lahko odločimo, ali ima to lastnost ali ne. Potem eksistira, tako trdi namreč poseben aksiom, množica, ki ima za svoje elemente natanko tiste elemente množice M , ki imajo lastnost L . V pojasnilo uporabimo zdaj ta aksiom na množici (1). Ker so elementi te množice ljudje, je za njih gotovo smiselna lastnost »ženska«. Torej obstaja množica, ki ima za svoje elemente natanko tiste elemente množice (L), ki so »ženske«. To pa je očitno le Jolka Milič. Tako smo pridelali množico, ki ima en sam element, namreč Jolko Milič. Označimo to množico s simbolom

(2) {Jolka Milič}

Razume se, da te množice nikakor ne smemo istovetiti z njenim sicer edinim elementom, kajti množica zanesljivo ni ženska in zato Jolka Milič prav gotovo ni množica. Zato je torej

(3) {Jolka Milič} $\neq$ Jolka Milič

Ker se bojim, da utegne gospa Jolka Milič še naprej gledati televizijske oddaje o množicah, naj jo že vnaprej pripravim na še eno presenečenje, ki ji bržčas preti v bližnji prihodnosti. To je »prazna množica«, se pravi množica, ki ne premore sploh nobenega elementa. Ta pojem je resda nenavaden, ni pa protisloven, če upoštevamo

to, kar sem že omenil, da uporabljamo namreč v matematiki besedo »množica« v mnogo širšem smislu kot pa v vsakdanjem govoru.

Do eksistence »prazne množice« pridemo po isti poti, ki nas je pripeljala tudi do množice z enim samim elementom. Uporabimo spet našo množico (1) in lastnost »nepismen«, ki je za ljudi gotovo smiselna lastnost. Po aksiomu, ki smo ga že omenili,

obstaja množica, ki ima za elemente natančno tiste elemente množice (1), ki so »nepismeni«. Naj bo naša sodba o sodobni poeziji kakršnakoli že, vendar moramo le priznati, da takih elementov v množici (1) ni. Zato je torej množica »nepismenih« elementov množice (1) brez elementov, se pravi, da je prazna.

Niko Prijatelj

Fakulteta za naravoslovje in tehnologijo v Ljubljani

PISMI SDS

SLAVISTIČNO DRUŠTVO SLOVENIJE

LJUBLJANA, Aškerčeva 12

Številka: 214/72-73

Datum: 20. junija 1973

Kulturno-prosvetnemu zboru skupščine SR Slovenije

Kulturni skupnosti SR Slovenije

Izobraževalni skupnosti SR Slovenije

Raziskovalni skupnosti Slovenije

Skupščini mesta Ljubljane

Kulturni skupnosti Ljubljane

Predmet: načrt za slovenski literarnozgodovinski muzej

Slavistično društvo Slovenije Vas želi obvestiti o svojem predlogu in načrtu za slovenski literarnozgodovinski muzej, s katerim se že dlje časa ukvarja in ki po našem prepričanju spada med najbolj pereče naloge naše kulturne politike.

1. Muzej naj bi nazorno prikazoval našo slovstveno zgodovino po obdobjih od pismenstva v srednjem veku pa do novejšega časa, za zdaj do vštete literature v času NOB. Urejen naj bi bil *časovno in pregledno*, tako da bi si obiskovalec ustvaril dovolj zaokroženo in jasno podobo o slovenskem slovstvu. Posamezna doba in njeni avtorji naj bi bili prikazani z rokopisi, knjigami, publikacijami, fotografijami, portreti, osebnimi predmeti in drugim osvetljujočim gradivom.

2. Pri prikazu določene dobe naj bi bili poleg pesnikov in pisateljev upoštevani tudi jezikoslovci in slovstveni zgodovinarji — v okviru romantike npr. Kopitar, Metelko, Dajnko in Čop, v okviru moderne Škrabec, Nahtigal, Breznik, Ramovš in Prijatelj, Žigon, Kidrič, Grafenauer. Pri starejših obdobjih bo delež jezikoslovcev, slovničarjev in slovarščakov še vidnejši.

3. Muzej naj bi med svojimi nalogami imel tudi to, da bi, kadar bi se pokazala možnost, odkupoval celotno zapuščino pomembnejših ustvarjalcev z vsemi rokopisi, knjižnico, pohištvom in osebnimi predmeti. Taki avtorji bi v sklopu muzeja seveda dobili svojo posebno sobo. Njihova zapuščina bi bila tako zbrana na enem samem mestu in vselej študijsko dostopna.

4. V zvezi s prejšnjo točko se pojavlja nujnost, da si Literarnozgodovinski muzej zamišljamo kot ustanovo z dvema osrednjima nalogama: a) da privablja obiskovalce, predvsem mladino raznih šol pa tudi tuje goste, in ima torej *demonstracijsko popularizatorski* značaj, b) da pod svojo streho organizira tudi *znanstveno raziskovalno* delo za strokovnjake in izdaja tudi ustrezne publikacije s svojega področja.

5. Glede na svojo drugo navedeno osrednjo nalogo naj bi muzej imel poleg stalnih razstavnih prostorov še večji prostor za občasne specialne razstave, laboratorij za popravilo in obnavljanje rokopisov in knjig, nadalje študijsko sobo, knjižnico z revijami in leksikoni, aparature za povečevanje in kopiranje in podobno, tako da bi znanstvenikom bilo pri raziskovanju vse pri roki. Del naštetih uslug bi muzeju začasno opravljala NUK, kasneje bi se moral osamosvojiti.

6. Nadaljnja naloga muzeja naj bi bila, voditi pregled in nadzor nad *krajevnimi muzeji*, spominskimi sobami, grobovi, spomeniki in ploščami literarnozgodovinskega ali jezikoslovnega značaja na vsem ozemlju SR Slovenije. Ti spominski muzeji spadajo sedaj pod zelo različno upravo (pod pokrajinske, zgodovinske, narodopisne in podobne muzeje), zato potrebujejo tudi *enotno in strokovno usmerjanje*. Literarnozgodovinski muzej bi izdelal predloge za spomeniškovarstveno zakonodajo na tem področju.

ju, pripravil zgoščene, a tehtne brošure-vodiče, izdelal še vedno neuresničeni literarnozgodovinski atlas itn.

7. Po vsem tem je jasno, da bo moral muzej imeti *republiški*, ne le mestni značaj, saj bo glavna ustanova te vrste v Sloveniji. Kot najprimernejša stavba se ponuja *Zoisova palača* na Bregu 22, ki ima v vsakem nadstropju okrog 16 sob. Stavba pa ni le primerno obsežna, obdaja jo tudi kulturnozgodovinski sijaj in v njeni neposredni bližini so NUK, Slovanska knjižnica, SAZU in univerza.

8. Uresničitev zamisli o muzeju bi bila pri Zoisovi palači tudi s finančno-investicijskega vidika izvedljiva. Muzej bi namreč *rasel postopoma*, postopoma bi selili sedanje stanovalce in preurejali prostore. Začeli bi s sobami za najstarejša obdobja, torej za obdobja jezikovnih spomenikov in ljudske pesmi, protestantizma, baroka in razsvetljenstva. Ta starejša obdobja bi po-

menila zarodek muzeja v hiši, kjer so se nekdaj ob svojem mecenu zbirali naši preroditelji.

9. Razen potrebnega tehničnega osebja bi bili vsi uslužbenci visoko izobraženi, diplomirani slavisti, literarni zgodovinarji, deloma jezikoslovci. Tako bi bila ustanovi zajamčena potrebna strokovna raven. Za začetek bi verjetno zadostovali ravnatelj, kustos-pedagog in snažilka-kurirka, kolikor se sploh ne bi zadovoljili s skupno upravo z Narodnim (zgodovinskim) muzejem.

O zgornjem predlogu in načrtu Vas vljudno obveščamo v prepričanju, da ju boste čimprej na svojih sejah obravnavali, se z njima strinjali, ju moralno in materialno podprli ter omogočili njuno uresničenje. Slovenski literarnozgodovinski muzej je *imperativ naše narodne kulture in znanosti*, in ker z njegovo ustanovitvijo in delom ne moremo več odlašati, se zanašamo na vso podporo naših oblasti in ustanov.

Tajnik SDS:
Janez Dular

Predsednik komisije
za kulturne spomenike pri SDS:
dr. Joža Mahnič

Predsednik SDS:
dr. Jakob Rigler

SLAVISTIČNO DRUŠTVO SLOVENIJE
LJUBLJANA, Aškerčeva 12

Datum: 5. 2. 1973
Štev. 110/72-73

Spoštovani!

Republiški odbor SDS je na svoji seji 12. 1. 1973 obravnaval vprašanje jezikovne kulture v naši javnosti, med drugim tudi v šolstvu. Ugotovljeno je bilo, da je eden izmed vzrokov za slabo stanje premalo učinkovito utrjevanje knjižne norme v šoli oziroma nasprotujoči si vplivi, ki so jim po tej plati izpostavljeni učenci. Zavedati se je treba, da mladi ne sprejemajo in ne posnemajo samo jezika, kakršnega slišijo in se ga učijo pri pouku slovenskega jezika, temveč si ga oblikujejo tudi po vsem tistem, kar slišijo še pri drugih predmetih. Zato ni vseeno, kakšno slovenščino govori npr. učitelj ali profesor zgodovine, angleščine, telovadbe, matematike idr. Le-ti zdaj s svojim ustnim izražanjem pri pouku naredko spodbujajo slovenistovo prizadevanje, saj uporabljajo slovnično napačne izraze ter glasovne, besedne in druge prvine iz nižje pogovorne in celo narečne plasti.

Menimo, da je vzrok za tako stanje površno razmerje do knjižne slovenščine, še bolj pa neznanje, to je teoretično in praktično slabo obvladovanje knjižne norme. Profesorju na srednji šoli očitno ne zadošča njegovo srednješolsko znanje slovenskega jezika, posebno če je bil v času njegovega študija močnejši poudarek na literarni zgodovini. Zato predlagamo, naj slovenščina postane obvezen učni predmet (z dobrimi praktičnimi vajami in izpitom) za vse, ki se na višjih in visokih šolah pripravljajo na učiteljski oziroma profesorski poklic. Ustrezne fakultete in akademije naj sistematizirajo delovna mesta predavateljev slovenščine za nefilologe (po naših podatkih imajo to za zdaj dobro urejeno samo na mariborski pedagoški akademiji). Tudi pri strokovnih izpitih bi bilo treba strože upoštevati kulturo kandidatovega izražanja.

Vljudno Vas prosimo, da naš predlog ustrežno obravnavate ter nam sporočite svoje mnenje in morebitne odločitve.

Lep pozdrav!

Tajnik SDS:
Janez Dular

Predsednik SDS:
dr. Jakob Rigler

Poslano na tele naslove:

Republiški sekretariat za prosveto in kulturo, Republiška izobraževalna skupnost, Zavod za šolstvo SRS, Filozofska fakulteta, Biotehniška fakulteta, Fakulteta za naravo-

slovje in tehnologijo, Pedagoška akademija, Akademija za glasbo, Akademija za likovno umetnost, Visoka šola za telesno kulturo — Ljubljana.

Doslej je prispel samo odgovor Akademije za glasbo — in še ta v bistvu odklonilen.

POPRAVKA

V članku E. Lovšina o Župančičevem rodu v št. 1/2 tega letnika sta se na str. 48 vrnili dve napaki: namesto »v novomeški

trgovini Dubini« je pravilno »v novomeški trgovini Durini« — in namesto »pozneje menda tudi v trgovini Ogorevc«, »pozneje menda tudi v trgovini Ogoreutz«.

V OCENO SMO PREJELI

Ivo Svetina, Heliks in Tibija. Študentska založba, Ljubljana 1973. 106 str.

Marijan Kramberger, Fant, po sledovih romana. Obzorja, Maribor 1973. 168 str. 8°.

Vladimir Kavčič, Zapisnik, legenda. Obzorja Maribor, 1973. 284 str. 8°.

Pavle Zidar, Sizif meče out. Obzorja Maribor, 1973. 152 str. 8°.

Ignac Kamenik, Galebi, drama v dveh delih, Obzorja Maribor, 1973. 62 str. 8°.

Valentin Polanšek, Velike sanje malega človeka. Obzorja Maribor, 1973. 228 str. 8°

Tomaž Kralj, Drob vesolja, v zodiaku; zbirka Znamenja 41. Obzorja Maribor, 1973, 63 str.

Dragotin I. Vresnik, Praznina, roman. Obzorja Maribor, 1973. 444 str. 8°.

Sandi Sitar, Divji lov. Obzorja Maribor, 1973. 140 str. 8°.

Jože Snoj, Balade za glas in raglje. Obzorja Maribor, 1973. 70 str.

OBVESTILO

Slavistično društvo Slovenije obnavlja nagradna sklada »Kidrič — Prijatelj« in »Ramovš — Nahtigal« ter za leto 1973—1974 razpisuje štiri nagrade po 1000 dinarjev za najboljša znanstveno raziskovalna dela (članke, razprave, knjige itd.) v slavistični stroki.

Nagrade so namenjene raziskovalcem začetnikom, ki se s tem ukvarjajo poleg svojega rednega (pedagoškega, prevajalskega, lektorskega ipd.) dela na neraziskovalnih ustanovah.

Kandidati naj svoje prispevke, natisnjene po 1. 6. 1973, ali še ne natisnjene, do 1. 6. 1974 pošljejo na naslov: Slavistično društvo Slovenije, Ljubljana, Aškerčeva 12.

Ljubljana, 11. 1. 1974

Republiški odbor SDS

